

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕРАПІЇ
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

**Психологічні чинники збереження національної ідентичності в умовах
вимушеної еміграції**

Здобувача (ки) 2 курсу ПМ-233 групи
Спеціальності 053 Психологія
Освітньо-професійна програма
Клінічна психологія
Бно -Айріян Л.В.
(прізвище та ініціали)
Керівники
д.психол.н.,проф
Завязкіна Н.В.
д.психол.н.,проф
Максимова Н.Ю.
(вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Робота рекомендована до захисту
рішенням кафедри клінічної психології та кафедри соціальної психології

Протокол № 10 від « 23» червня 2025р.

Зав. кафедри клінічної психології

_____ д.психол.н., с.н.с., Лисенко І.П

підпис (наукова ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

Зав. кафедри соціальної психології

_____ к.психол.н., Трофімова Д.О.

підпис (наукова ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

Київ–2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ВИМУШЕНІЙ ЕМІГРАЦІЇ	10
1.1. Сутність поняття «національна ідентичність» як складової его-ідентичності..	10
1.2. Види, роль та вплив психологічних чинників на збереження національної ідентичності особистості у вимушеній еміграції.	18
1.3. Соціалізація як головний чинник впливу на збереження національної ідентичності, на прикладі української діаспори у Канаді та у Німеччині.....	35
Висновки до розділу 1.....	55
РОЗДІЛ 2. ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ВИМУШЕНІЙ ЕМІГРАЦІЇ	57
2.1. Цілі, завдання, методи та організація емпіричного дослідження.....	57
2.2. Характеристика методик та опис вибірки дослідження.....	60
Висновки до розділу 2.....	72
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	74
3.1. Аналіз та обґрунтування результатів I-го етапу дослідження: вплив соціалізації як головного чинника збереження національної ідентичності, на прикладі української діаспори у Канаді та у Німеччині.....	74
3.2. Аналіз та обґрунтування результатів II-го етапу дослідження: вплив психологічних чинників на збереження національної ідентичності у вимушеній еміграції.....	88
3.3. Практичні рекомендації щодо збереження національної ідентичності у вимушеній еміграції.....	97
Висновки до розділу 3.....	100
ВИСНОВКИ	104
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	110

ВСТУП

Актуальність теми. Вибір теми цієї роботи обумовлений важливими викликами, що постають перед Україною в умовах війни, зокрема у контексті вимушеної міграції. Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну мільйони українців були змушені покинути свої домівки та шукати притулку за кордоном. Станом на 2024 рік понад 6,5 мільйонів осіб стали біженцями, і цей процес триває, створюючи серйозні соціальні, культурні та психологічні наслідки для тих, хто залишив рідну землю [1]. Одним із найбільших ризиків, з якими зустрічаються вимушені мігранти, є загроза втрати національної ідентичності, що, у свою чергу, впливає на цілісне сприйняття себе, а в широкому сенсі - на готовність підтримувати Україну зараз, а також у післявоєнний період. Збереження національної самосвідомості серед українців, які перебувають за кордоном, є питанням стратегічного значення, оскільки воно має прямий вплив на те, якою буде Україна за декілька років.

За даними освітнього омбудсмена України, станом на 2023 рік понад мільйон дошкільнят та мільйон школярів перебувають за межами України. Тільки половина дітей шкільного віку, офіційно, мають зв'язок з українськими школами в Україні. Це створює додаткові виклики у контексті збереження національної ідентичності, особливо коли мова йде про виховання в умовах культурної різноманітності та адаптації до нових соціальних умов.

У психологічному контексті збереження національної ідентичності є важливим не лише для національного самовизначення, але й для психоемоційної стабільності тимчасово переміщених осіб. Національна ідентичність виконує роль психологічного «фундаменту», який допомагає зберігати внутрішню рівновагу і стійкість у періоди стресу та адаптаційних труднощів. Під час міграції, особливо у складних умовах війни, важливо не лише зберегти зв'язок із культурною спадщиною, але й підтримувати стабільне

психоемоційне здоров'я, що є необхідним для успішної адаптації у новому соціокультурному середовищі.

Проблеми, пов'язані з емоційною адаптацією, відчуттям відчуженості та культурної ізоляції, можуть загострити психологічні труднощі та призвести до розвитку депресивних станів, тривожних розладів або криз самоідентифікації. Враховуючи ці фактори, важливим є не тільки соціокультурне залучення вимушених біженців до українських ініціатив за кордоном, а й активна психологічна підтримка для збереження національної самосвідомості та сприяння емоційній стабільності.

Особливо важливим є залучення до українських громад молоді, адже саме у цьому віці відбувається активне формування національної ідентичності та світогляду. Психологічні дослідження показують, що підтримка почуття приналежності до своєї нації, традицій та мови дозволяє молодим людям зберегти психологічну стійкість, знижує рівень стресу та тривожності, а також допомагає запобігти депресії та іншим психічним розладам. Активне залучення до культурного, освітнього та громадського життя в українських громадах дозволяє біженцям, особливо вразливим категоріям, зберігати здорову самоідентичність і інтегруватися в нове середовище без втрати зв'язку з рідною країною.

На основі теорії соціальної ідентичності Г.Теджфела та Дж. Тернера належність до групи є основою самооцінки та позитивної самоідентичності. Вони стверджують, що відчуття приналежності до своєї національної чи етнічної групи допомагає індивідуам зберігати позитивне самовідчуття та психологічну стійкість [14]. У випадку вимушених мігрантів, зокрема дітей та підлітків, які опинилися в умовах еміграції, збереження зв'язку з рідною культурою та національною спільнотою стає надзвичайно важливим фактором для збереження їхньої психічної рівноваги. Коли тимчасово переміщені особи зберігають почуття приналежності до своєї національної групи, вони мають

більшу ймовірність адаптуватися до нових умов і одночасно підтримувати позитивне сприйняття себе [2].

У цій роботі ми також хочемо наголосити на важливості збереження національної ідентичності й серед тих українців, які вирішили чи зробиють вибір залишитися за кордоном. Завдяки активній громадянській позиції вони можуть підтримувати Україну на відстані. Яскравим прикладом цього є українська діаспора у Канаді, яка в умовах війни активно допомагає Україні, надаючи фінансову допомогу, залучаючи міжнародні ресурси та активно беручи участь у політичному і культурному житті Канади. Така діяльність сприяє просуванню важливих для України рішень на міжнародній арені та підтримці нашої держави у складний період. Збереження національної ідентичності серед українців, які проживають за кордоном, не лише допомагає підтримувати зв'язок з Батьківщиною, але й є важливим чинником у глобальній підтримці України на міжнародному рівні.

У квітні 2022 року, на тлі повномасштабного вторгнення Росії, 94% громадян України заявили, що відчують гордість за своє громадянство [46]. Це рекордний показник за всю історію соціологічного моніторингу, який здійснювався впродовж років незалежності нашої держави. Такий високий рівень національної самоідентифікації та патріотизму свідчить про глибоку консолідацію українського суспільства в умовах загрози національному суверенітету. Проте особливо важливо зберігати й надалі цей рівень національної свідомості серед мільйонів українців, які через війну опинилися за межами країни. Еміграція, нове культурне середовище та адаптація до умов життя в інших державах можуть поступово послаблювати зв'язок із Батьківщиною. Тому актуальним є завдання для державних інституцій, громадських організацій та кожного активного громадянина – забезпечити умови, за яких почуття національної єдності й гордості за українське громадянство не лише зберігаються, а й зміцнюються, незалежно від фізичного місця перебування співгромадян. Залучення діаспори до культурних,

[Введіть текст тут]

інформаційних та освітніх ініціатив, підтримка зв'язку із громадянами за кордоном, посилення ролі української мови за межами України є важливими кроками на цьому шляху.

Теоретико-методологічна основа дослідження:

Поняття ідентичності особистості, національної ідентичності та феномен соціалізації вивчали багато світових вчених, але у цій роботі ми зосередилися на таких теоретичних засадах як теорія психосоціального розвитку Е.Еріксона [2], етносимволізм Е.Сміта [4], теорія етнічної ідентичності Ж. Фінні [6], теорія акультурації Дж. Беррі [7], теорія соціального капіталу П'єра Бурдьє [9], теорія уявлених спільнот Б.Андерсона [11], теорія когнітивного розвитку Ж. Піаже [13], теорія соціальної ідентичності Г.Тешфела і Дж. Тернера [14] та соціально-когнітивна теорія А.Бандури [15], теорія про ідентичність націй М.Гібернау [46]. Серед сучасних вітчизняних авторів, на яких ми посилаємося у цій роботі, і які досліджували проблеми формування ідентичності, зокрема української, є Л.Нагорна [16], Я.Грицак [17], Н.Кривда [18], С.Бойко [19], Т.Костюк [20], А.Радул [21], В.Моляко [22], В.Романець [23], Л.Дідковська [24]. Соціалізацію українських біженців у Канаді досліджує В.Бондаренко [26], М. П.Флегерті та Юлія Іванюк [24], тему адаптації мігрантів, у певній мірі, розбирають І.Перські та Д.Бірман [25], Г.Горенцик, К.Лібкінд П.Веддер [27] та деякі інші. Але варто наголосити, що нових досліджень у сучасному контексті щодо українських біженців та збереження їхньої національної ідентичності на наукових теренах майже немає.

Об'єкт дослідження: феномен національної ідентичності

Предмет дослідження: психологічні чинники, які впливають на збереження національної ідентичності українців в умовах вимушеної еміграції.

Мета дослідження: дослідити вплив психологічних чинників на збереження національної ідентичності українців у вимушеній еміграції.

Для виконання поставленої мети нами сформульовано такі **завдання**:

1. Розкрити сутність поняття «національна ідентичність» як складової его-ідентичності;
2. Дослідити види, роль та вплив психологічних чинників на збереження національної ідентичності особистості у вимушеній еміграції;
3. Виявити взаємозв'язок соціалізації як головного чинника впливу на збереження національної ідентичності з національною ідентичністю, на прикладі української діаспори у Канаді та у Німеччині;
4. Емпірично та статистично дослідити і встановити рівень національної ідентичності українців у вимушеній еміграції, які опинилися там після початку вторгнення Росії в Україну, та вплив психологічних факторів та національну самосвідомість.
5. Розробити практичні рекомендації для української активної громадськості, а також для державних організацій та структур щодо збереження національної ідентичності українців у вимушеній еміграції.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз літератури досліджуваної нами проблеми. Емпіричні – тестування та анкетування. Метод спостереження за українцями за кордоном. Для вивчення актуальності та значущості національної ідентичності, нами був використаний тест «Хто Я?» за М. Куном та Т. Макпартленд за редакцією А.М.Османової та Л.М.Співак [59], опитувальник автоетнічного ставлення за О.М. Лозовою [61], та для вивчення етнічних афіліативних тенденцій - методика «Етнічна афіліація» за Г.У. Солдатовою, С.В. Рижовою [60]. Для перевірки останньої методики був використаний тест альфа Кронбаха, який підтвердив можливість використання цієї методики. Аби визначити рівень національної ідентичності вимушених мігрантів, а також вивчити кореляцію між мовою, соціалізацією та збереженням національної ідентичності нами застосована методика для визначення соціокультурної ідентичності (ОСКІ), авторів Крупенко О. В. та Фролової О. В. [62], у поєднанні з авторською анкетною, сформованою нами.

[Введіть текст тут]

Також залучені статистичні методи оцінки експериментальних даних, такі як описова статистика, порівняння груп з використанням критерію U Манна-Уїтні, таблиці сполученості з використанням критерію χ^2 -квадрат, а також частотний аналіз для оцінки результатів опитувальника "Хто Я?" М. Куна та Т. Макпартленда [59].

Характеристика вибірки. Важливо зазначити, що ця робота складається з двох етапів дослідження. У першому - ми зосередилися на останніх хвилях еміграції – п'ятій (від 2014 року) і шостій (від 24 лютого 2022 року). Вибірка складається з 61-го досліджуваного, серед яких 39 утворюють експериментальну групу (ті, хто тимчасово перебувають на території Німеччини), а решта 22 – контрольну (ті, хто тимчасово перебувають у Канаді). Тобто, географія респондентів – лише дві країни: Німеччина та Канада. Участь в анкетуванні взяли як чоловіки (12), так і жінки (49). Варто уточнити, що на нашу думку, нерівний розподіл між жінками і чоловіками у нашому дослідженні не має значення, бо акцентуація на факторі статі не є вирішальною у нашій роботі. По-друге, менша кількість респондентів чоловічої статі є логічною з відомих нам усім причин. За результатами першого етапу дослідження було з'ясовано, що воно потребує удосконалення результатом чого стало проведення другого етапу дослідження з фокусуванням не лише на двох країнах, а на всьому світі. До вибірки увійшли українці, які знаходяться у вимушеній еміграції у різних країнах світу. Вибірка складається зі 138 респондентів. Опитування здійснювалося таким же чином, як і на першому етапі – анонімно за допомогою Google Forms.

Дослідницькі питання:

1. Визначити рівень національної ідентичності українців у вимушеній еміграції;
2. Дослідити, чи рівень національної ідентичності вимушених біженців останніх двох хвиль еміграції у Канаді буде вищим за рівень такої ж групи людей у Німеччині. Причина відмінності – активна участь

українців у Канаді у національних українських осередках, на відміну від Німеччини;

3. Вивчити вплив інших психологічних факторів на збереження національної ідентичності українців у вимушеній еміграції.

Таким чином, дослідження впливу психологічних факторів на збереження національної ідентичності українців за кордоном є надзвичайно актуальним. Психологічна підтримка, культурні, освітні ініціативи, орієнтовані на зміцнення національної свідомості, використання української мови, споживання відео-, аудіо- та новинного контенту з надійних джерел, розуміння, що Україна як держава і як соціум відкрита до повернення їх додому, допоможуть українцям зберегти свою ідентичність і забезпечити емоційну стабільність. І не менш важливе – для збереження українців як нації як зараз, так і у майбутньому.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ВИМУШЕНІЙ ЕМІГРАЦІЇ

1.1. Сутність поняття «національна ідентичність» як складової етно-ідентичності.

У даному дослідженні важливо чітко розмежовувати поняття «національна ідентичність» та «етнічна ідентичність» індивіда. Вивчення наукових праць українських та світових дослідників показує наявність певної плутанини у цих термінах, що частково пов'язано з невизначеністю понять «нація» та «народ» у європейських мовах. У ряді фахових енциклопедій зустрічаються різні трактування термінів, що стосуються націоналізму чи національної ідеї, що лише підтверджує складність у їхньому використанні.

Для цілей цієї роботи ми беремо за основу таке визначення національної ідентичності: це усвідомлення особистістю своєї належності до конкретної національної спільноти, яка має спільну історію, культуру, мову, територію та загальні права і обов'язки [2]. Етнічну ідентичність ми розглядаємо як важливий елемент національної, оскільки вона відображає почуття спільності з певною групою, зокрема через спільні традиції, мову, культуру та історичну спадщину. Водночас національна ідентичність визначає приналежність до нації як соціально-політичної спільноти, і в багатьох випадках етнічні елементи формують її культурне ядро.

Багато дослідників звертали увагу на взаємозв'язок між етнічною та національною ідентичностями. Наприклад, Е. Сміт у своїй праці "Етнічне походження націй" наголошує на важливості етнічних спільнот у процесі формування національної ідентичності, вказуючи, що нація часто формується на основі етнічних складових, які об'єднують людей навколо спільної культурної спадщини [6]. Б. Андерсон, у своїй знаменитій роботі "Уявлені спільноти", визначав національну ідентичність як соціально сконструйовану, але визнавав, що етнічні зв'язки та спільна історія можуть бути важливими

складовими цієї конструкції [7]. Е. Гобсбаум у книзі "Нації та націоналізм з 1780" підкреслює, що хоча національна ідентичність включає не лише етнічні елементи, ці елементи часто є основою для почуття спільності і єдності між членами нації [8]. К. Гірц, вивчаючи етнічність, зазначає, що етнічна ідентичність сприяє соціальній інтеграції та об'єднанню людей навколо спільних наративів, що в свою чергу часто є елементом національної ідентичності [9].

Українська дослідниця Л. Нагорна також звертається до поняття етнічної ідентичності, вказуючи на те, що воно включає уявлення про спільне походження, культуру, мову, територію та історію певної групи. За її словами, етнічність відіграє важливу роль у формуванні того специфічного, неповторного характеру спільноти, який можна виявити через етнічні стереотипи. Водночас національна ідентичність є більш широким і невизначеним поняттям, яке може поєднуватися з іншими формами ідентичності — класовою, релігійною, етнічною [3]. Вона також може бути ідеологічно гнучкою, змінюватися залежно від політичних умов — від лібералізму до фашизму або комунізму. Як зазначав Й. Фіхте, національна ідентичність не є біологічною чи природною характеристикою, а здебільшого є результатом духовного вибору, що позначає ідеологічну основу нації [3].

Оксфордський словник визначає національну ідентичність як «усвідомлення індивідом своєї належності до певної нації та спільноти, що має спільні культурні, історичні, мовні або етнічні характеристики» [5]. Таким чином, національна ідентичність підкреслює важливість культурних, мовних, історичних та соціальних зв'язків для формування почуття спільноти серед людей, які належать до однієї нації.

Дуже влучно визначає ідентичність сучасна українська дослідниця Н.Кривда, говорячи у контексті соціальної теорії ідентичності. Колективна або соціальна ідентичність дуже активно працює як механізм підтвердження значущості самої людини. Національна та/або культурна ідентичність —

[Введіть текст тут]

стабільне сприйняття людиною себе як представника національного чи культурного простору, як особистості, що засвоїла принципи, цінності, інструменти комунікації, художню мову тощо означеної системи та перетворила/перетворює себе за заданим зразком. Людина, що належить до певної групи, культури чи нації в той чи інший спосіб засвоїла цінності, ідеали, концепції, уявлення, властиві цьому простору. Людина засвоїла розмовну, художню, символічну мову цього простору — жартує і сміється з мемів, перекидається в розмовах чи листах загальнозрозумілими цитатами, віршами чи фразами з кінофільмів. Через це складається відчуття належності до спільного культурного простору, люди опановують спільну символічну мову. У цьому визначенні для нас найважливішою є динамічність ідентичності. Ідентичність — це тотожність, але це ще й можливість змінювати себе, перетворювати себе за заданим зразком. Ідентичність змінюється - ми з вами ростемо [18].

Важливо зазначити, що національна ідентичність є складовою частиною еґо-ідентичності, що формує відчуття належності до певної нації чи групи. Вона включає як етнічні елементи (культура, традиції, територія), так і політичні (громадянство, правовий статус, ідеологія, державна мова тощо). Це поняття розглядається як результат ототожнення індивіда з представниками нації і, в цілому, є важливим елементом його самоусвідомлення.

Еґо-ідентичність є центральним поняттям у психології розвитку, яке відображає усвідомлення людиною власної унікальності, стабільності й ролі у суспільстві. Першими, хто почав говорити про еґо-психологію, були такі науковці як А.Фрейд, Х. Гартман, Р. Спітц, М. Малер, Е. Глоувер, але сама концепція вже була введена американським психологом Е. Еріксоном у межах його теорії психосоціального розвитку особистості. Еґо-ідентичність тісно пов'язана з процесами формування національної ідентичності, оскільки вони обидва визначають відчуття приналежності людини до певної соціокультурної спільноти.

Еріксон визначав еґо-ідентичність як інтеґрацію переживань і усвідомлень особистості, що дозволяє людині відчувати себе цілісною.

Вона складається з кількох важливих аспектів:

- індивідуальність - це усвідомлення людиною своєї унікальності, відчуття того, що вона є неповторною особистістю з власними характеристиками, досвідом і життєвим шляхом;
- тотожність і цілісність - цей аспект означає відчуття того, що минуле, теперішнє та майбутнє особистості мають узгодженість і безперервність. Людина має відчуття того, що її життя має сенс, і що вона є стабільною особистістю, що не змінюється під впливом зовнішніх умов;
- єдність і синтез - відчуття внутрішньої гармонії, здатність поєднувати різні образи себе, які формуються протягом життя, у єдине ціле. Це забезпечує психічну цілісність і здатність особистості адаптуватися до нових умов;
- соціальна солідарність - цей аспект пов'язаний з почуттям приналежності до певної соціальної групи або суспільства в цілому. Індивід відчуває, що його ідентичність є важливою для інших людей, що вона відповідає соціальним та культурним нормам і очікуванням.

Саме національна ідентичність є соціокультурним компонентом ідентичності, що відображає відчуття індивідом належності до нації як історичної, мовної, релігійної чи культурної спільноти. Ця категорія також формує важливу частину еґо-ідентичності, впливаючи на процеси самовизначення й самореалізації особистості.

Національна ідентичність є основою соціального капіталу, адже вона сприяє створенню спільного простору для комунікації, довіри та співпраці в межах однієї нації. З психологічної точки зору, вона також підтримує відчуття стабільності, оскільки забезпечує індивіда почуттям причетності до ширшого соціального контексту [13].

Его-ідентичність є динамічною, вона не є сталим результатом, а є процесом, що триває протягом всього життя. Вона формується завдяки здатності індивіда синтезувати свій внутрішній досвід та зовнішні соціальні впливи, завдяки чому людина може знаходити своє місце в світі та адаптуватися до змінюваних умов.

Е. Еріксон виокремлює кілька ключових стадій розвитку особистості, кожна з яких супроводжується базовою кризою, що має вирішальне значення для подальшого формування цілісності «Я»:

- I-ша стадія (від народження до 1 року): кризою є довіра проти недовіри. Це стадія становлення базового відчуття безпеки, яке є основою для розвитку подальших етапів особистісного становлення;
- II-га стадія (1-3 роки): кризою є автономія проти сорому і сумнівів. Тут важливим є розвиток волі і здатності діяти незалежно, що є основою для формування більш складних аспектів его-ідентичності;
- III-тя стадія (3-6 років): кризою є ініціатива проти вини. На цьому етапі дитина починає формувати свою здатність діяти цілеспрямовано, ставити мету і досягати її;
- IV-та стадія (6-12 років): кризою є компетентність проти неспішності. Формується впевненість у своїх силах і здатність ефективно взаємодіяти з іншими.
- V-та стадія (12-21 рік): кризою є ідентичність проти сплутаності ідентичності. Цей етап є критичним для формування его-ідентичності, коли молодий індивід шукає своє місце в суспільстві і намагається усвідомити свою роль в ньому. Це стадія найбільш вираженої кризи ідентичності.
- VI-та стадія (21-25 років): кризою є інтимність проти ізоляції. Цей етап важливий для розвитку здатності до глибоких міжособистісних зв'язків, що є частиною дорослої его-ідентичності.

- VII-ма (25-60 років): кризою є генеративність проти стагнації. На цьому етапі індивід прагне до того, щоб його життя мало сенс, що виявляється у прагненні допомагати наступним поколінням.
- VIII-ма стадія (після 60 років): кризою є інтегративність проти відчаю. Це етап, коли особистість осмислює своє життя, оцінюючи свої досягнення та переживаючи відчуття мудрості або розчарування.

Варто зауважити, що критичним для формування ідентичності є підлітковий період, коли людина стикається з кризою “ідентичність проти рольової плутанини”. У цей період індивід прагне відповісти на питання: “Хто я є?”, “Ким я хочу бути?” і “Яке моє місце в суспільстві?”. Успішне подолання цієї кризи формує стабільну еґо-ідентичність, тоді як невдача може призвести до плутанини ролей та проблем із самооцінкою. Саме тому, на наше глибоке переконання, молодь, яка опинилася зараз за кордоном у вимушеній еміґрації, потрібно активно залучати до українських соціальних груп. Таким чином, у нас як країни суттєво збільшуються шанси зберегти або привити українськість нашим людям в еміґрації.

Національна самосвідомість вимушених мігрантів безпосередньо впливає на їх еґо-ідентичність, оскільки вона допомагає зберігати почуття стабільності та належності, навіть за умов еміґрації та перебування в новому соціокультурному середовищі.

Можна впевнено стверджувати, що наявність національної ідентичності сприяє здоровому психологічному стану людини у нових життєвих реаліях. Варто наголосити на головному. По-перше, це розвиток самооцінки через національну належність. Для вимушених біженців національна ідентичність має особливу значущість, оскільки вона забезпечує відчуття стабільності в умовах змінного середовища. Усвідомлення приналежності до української нації, що включає культурні цінності, традиції, мову та історичну спадщину, допомагає людям формувати позитивний образ себе, навіть у новому, інколи ворожому, середовищі. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню самооцінки та

психологічного благополуччя, оскільки дає можливість відчувати себе частиною спільноти, що має спільні цінності та історію. Як показує дослідження Ж. Фіні, люди, які активно підтримують свою національну ідентичність через участь у групах, що поділяють їхні культурні орієнтації, демонструють більш високий рівень психологічного благополуччя, оскільки це дає їм почуття приналежності та важливості [15]. По-друге, це зниження екзистенційної тривоги через національну спільноту. Приналежність до нації є важливим чинником, що допомагає вимушеним біженцям знизити рівень екзистенційної тривоги, яка часто виникає в умовах еміграції. Емоційне зростання тривоги та відчуття ізоляції може виникнути через втрату звичного соціального контексту, однак залучення до українських громад у країнах прийому дає можливість зберегти відчуття належності до великої культурної та соціальної групи. Це дозволяє відчувати стабільність і захищеність у світі, що змінюється, і сприяє більш гармонійному емоційному стану. Е. Еріксон вказував, що належність до значущої спільноти знижує рівень екзистенційної тривоги, оскільки індивід отримує підтвердження своєї цінності та значущості для інших людей. Для біженців, які зберігають зв'язок з національною спільнотою, цей процес стає важливим для психологічної адаптації до нових умов. По-третє, підтримка соціальної ідентифікації через українські групи. Залучення до українських громад у країнах прийому має важливе значення для підтримки соціальної ідентифікації, оскільки дає можливість вимушеним біженцям знайти своє місце в новому суспільстві, де вони можуть поділяти спільні культурні та мовні цінності. Як зазначає Ж.Фіні, інтеграція до соціальних груп, що відповідають культурним та ідентифікаційним ознакам, допомагає людині зберегти зв'язок з її коренями і сприяє адаптації до соціальних норм і цінностей. Для біженців це особливо важливо, оскільки соціальна інтеграція у рідну культурну групу дозволяє не тільки зберегти національну ідентичність, але й полегшує процес адаптації до умов нової країни. Залучення до українських груп сприяє розвитку соціальних зв'язків, а

[Введіть текст тут]

також дає можливість створити нові підтримуючі мережі, що значно знижує відчуття самотності та соціального відчуження.

Таким чином, національна ідентичність вимушених біженців є важливим елементом їх его-ідентичності, який сприяє розвитку позитивного образу себе, знижує рівень екзистенційної тривоги та підтримує соціальну інтеграцію через залучення до українських груп у країнах прийому. Це дозволяє зберігати внутрішню стабільність і психологічне благополуччя в умовах адаптації до нових соціокультурних умов.

Отже, у цьому підрозділі було розглянуто поняття національної ідентичності як важливої складової его-ідентичності, а також взаємозв'язок між ними. Важливим аспектом у контексті нашого дослідження є розмежування понять «національна» і «етнічна» ідентичність. Національна ідентичність визначається як усвідомлення людиною своєї належності до певної нації як соціально-політичної спільноти, що об'єднується спільною історією, культурою, мовою, територією, правами та обов'язками. Етнічна ідентичність є складовою національної ідентичності, що базується на спільних культурних і історичних характеристиках певної етнічної групи. При цьому національна ідентичність є більш широким поняттям, що охоплює не лише етнічні, а й політичні елементи, і є основою для формування відчуття приналежності до нації в соціокультурному та політичному контекстах. Національна ідентичність є важливим елементом его-ідентичності ще й тому, що вона визначає почуття належності до певної соціокультурної групи, що є ключовим для формування стабільного відчуття себе. Его-ідентичність, як частина психосоціального розвитку особистості, складається з кількох важливих аспектів: індивідуальності, тотожності та цілісності, єдності і синтезу різних образів себе, а також соціальної солідарності. Формування національної ідентичності є важливим для розвитку цих аспектів, оскільки вона дає індивіду почуття зв'язку з іншими людьми, спільністю цінностей та культурних орієнтирів. Важливим є також вивчення національної ідентичності

[Введіть текст тут]

в умовах еміграції, оскільки для вимушених мігрантів вона відіграє особливу роль у збереженні психологічної стабільності та адаптації до нових умов. Приналежність до нації, збереження культурних цінностей та історичних традицій допомагає зберігати внутрішній баланс і знижувати рівень тривоги, що часто супроводжує процес еміграції. Національна ідентичність дає біженцям відчуття стабільності і належності навіть у новому соціокультурному середовищі, сприяючи розвитку позитивного образу себе та зменшенню соціальної ізоляції. Для вимушених біженців важливо зберігати зв'язок з національною спільнотою через участь в українських соціальних групах у країнах прийому. Це дозволяє не лише зберігати культурну ідентичність, але й полегшує процес інтеграції, створюючи підтримуючі соціальні мережі, що знижують відчуття самотності. Національна ідентичність в таких умовах стає джерелом емоційної стабільності, соціальної інтеграції та психологічного благополуччя, оскільки сприяє збереженню зв'язку з корінням і культурною спадщиною. Отже, національна ідентичність є важливим компонентом еґо-ідентичності, який забезпечує стабільність особистості, допомагає зберегти позитивний образ себе і сприяє адаптації в нових умовах. У контексті вимушеної еміграції, підтримка національної ідентичності є не тільки важливою для психологічної адаптації біженців, але й для збереження єдності нації в глобальному контексті. Збереження національної самосвідомості українців за кордоном має екзистенційне значення для розвитку і стабільності як окремих індивідів, так і для держави в цілому.

1.2. Види, роль та вплив психологічних чинників на збереження національної ідентичності особистості у вимушеній еміграції.

У XXI столітті національна ідентичність набуває особливого значення в умовах глобалізації, міграційних процесів та геополітичних конфліктів. Для України, яка перебуває у стані повномасштабної війни з Російською Федерацією з 2022 року, питання збереження й укріплення національної

ідентичності стало не лише елементом культурної політики, а й фактором національної безпеки.

Війна не тільки загрожує територіальній цілісності держави, але й спрямована на знищення її культурного коду, мови, історичної пам'яті та символічної спадщини. У такому контексті збереження національної ідентичності — це акт опору, спосіб захисту внутрішньої цілісності народу, навіть тоді, коли мільйони громадян вимушено покидають країну.

Національна ідентичність виступає джерелом психологічної стійкості, спільної мети, відчуття приналежності та сенсу. Саме тому важливо досліджувати психологічні механізми, через які вона підтримується, особливо в умовах вимушеної еміграції. Адже, як зазначає Е.Сміт, «без сильної національної ідентичності нація стає вразливою до зовнішнього впливу та внутрішнього розпаду» (Smith, 1991).

Цей розділ присвячено аналізу, на нашу думку, ключових психологічних чинників, що забезпечують збереження національної ідентичності в еміграції, з урахуванням сучасного українського контексту. В основі аналізу — теоретичні підходи Е.Сміта, М.Гібернау, Г.Таджфела, українських дослідників, зокрема Н.Кривди, Я.Грицака, Р.Марутян та ін.

Тож, далі у цій роботі ми розглядаємо головні чинники, які мають безпосередній вплив на формування і збереження національної ідентичності в умовах вимушеної еміграції.

1. Соціалізація: залучення до українських груп, громад та ініціатив за кордоном.

Одним із провідних чинників підтримки національної ідентичності є соціалізація — процес включення особистості до системи міжособистісних і міжгрупових відносин, які сприяють засвоєнню цінностей, норм, мови й поведінкових моделей національної культури. Детальніше про цей чинник ми поговоримо у наступному розділі, але зараз зробимо короткий огляд у загальному контексті.

В умовах вимушеної еміграції особливо важливою стає участь у діаспорних громадах, культурних центрах, церквах, громадських ініціативах та волонтерських проєктах.

Соціальна ідентичність, як пояснює Г. Таджфел, базується на тому, що індивід визначає себе не лише як окрему особистість, а як члена певної соціальної групи. Він стверджував: «Індивід має потребу у позитивній соціальній ідентичності, і ця ідентичність значною мірою формується через приналежність до групи, яку він сприймає як значущу» [14]. У цьому контексті національна група виступає саме тією значущою спільнотою, належність до якої забезпечує психологічну стабільність, самоповагу та сенс.

У вимушеній еміграції, коли звичне соціальне середовище зруйноване, потреба у приналежності до «своїх» посилюється. Індивід шукає нові точки опори, які дозволяють відновити когнітивну та емоційну цілісність. Участь у національних спільнотах — це не лише культурна, а й глибоко психологічна потреба: вона сприяє зменшенню почуття ізоляції, зміцнює самоідентифікацію та дозволяє отримувати соціальне визнання.

Як підкреслював Таджфел: «Ми визначаємо себе через те, що ми є членами певної соціальної групи, і саме це дає нам основу для інтерпретації світу й себе в ньому» [14]. У новому соціальному контексті країни перебування, де українці можуть відчувати себе маргіналізованими або «іншими», підтримка взаємозв'язків із діаспорною спільнотою дозволяє зберегти цю основу й уникнути асиміляційного тиску.

Окрім фізичної присутності в українських спільнотах за кордоном, важливим ресурсом соціалізації є споживання медіаконтенту, що транслює українські культурні, політичні та емоційні смисли. Онлайн-платформи стали для біженців альтернативним простором об'єднання, ідентифікації й комунікації.

Особливе значення мають аудіопродукти — пісні, подкасти, аудіокниги — які підтримують емоційний зв'язок із культурним середовищем. Вони

[Введіть текст тут]

формують позитивне сприйняття української мови та культури, слугуючи інструментом емоційної підтримки та культурного відтворення.

2. Освіта: інвестиція у дітей та підлітків.

Освіта є одним із провідних механізмів формування, підтримки та трансляції національної ідентичності. У структурі психологічних чинників, які забезпечують збереження ідентичності особистості в умовах вимушеної еміграції, вона відіграє фундаментальну роль. Особливо це стосується дітей та підлітків — вікової категорії, в якій закладається ядро ідентичності, формується світогляд і відбувається осмислення належності до певної національної спільноти.

Як зазначає історик Микола Костомаров у своїй праці *«Дві руські народності»* [52], рівень освіченості народу прямо впливає на здатність до збереження своєї культури, традицій і самоусвідомлення:

«Трапиться народ більш освічений, то він упертіше стоятиме за свою старовину, міцніше держатиметься за свої звичаї й довший час берегтиме пам'ять своїх предків... Стріча з народом слабшим зміцняє народність сильнішого, як стріча з сильнішим знесилює її» [52].

Ця теза набуває особливої актуальності в контексті української діаспори після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році. Перебуваючи в культурно потужних країнах Заходу, українські родини опиняються перед викликом: як зберегти українську ідентичність у середовищі, де домінують інші нарративи, мови, системи цінностей? Відповідь — у національно орієнтованій освіті, що охоплює не лише навчальні заклади, а й неформальні ініціативи: недільні школи, освітні гуртки, онлайн-платформи, культурні центри.

Дитячі садочки й школи з українською мовою навчання, або ж з елементами української культури в закордонному контексті, стають «місцями пам'яті» [53] — просторами, де дитина не тільки набуває знань, а й ідентифікує себе як українця/українку. Через вивчення історії, літератури, народної

творчості, мови та символів формується стійке усвідомлення себе як частини національної спільноти, попри географічну віддаленість від Батьківщини.

Водночас сьогодні українська держава ще не має достатньо розвиненої інфраструктури для забезпечення системної підтримки освіти в еміграції. У різних країнах ситуація істотно відрізняється: десь діють активні громади й культурно-освітні осередки при посольствах, а десь їх майже немає. Бракує навчальних матеріалів, визнаних державою програм, підтримки викладачів української мови за кордоном. Це створює нерівні можливості для дітей із різних емігрантських середовищ і підвищує ризик асиміляції.

Тому створення та підтримка українських освітніх осередків за кордоном має стати одним із головних завдань на рівні державної політики та інституційного планування. Держава, разом з українською діаспорою й громадянським суспільством, має розробити стратегію довгострокової підтримки національно орієнтованої освіти — із залученням цифрових платформ, мобільних додатків, відео- та аудіоконтенту українською мовою, курсів історії та літератури.

Навіть там, де за кордоном існують українські недільні чи суботні школи, часто спостерігається значне технологічне відставання у формах та методах викладання. Більшість таких закладів працює на волонтерських засадах, не маючи доступу до сучасних освітніх технологій, інтерактивних матеріалів або цифрових платформ. У той час сучасні діти, зокрема діти емігрантів, зростають у глибоко діджиталізованому середовищі, звиклі до мультимедійного контенту, швидкої взаємодії й візуального навчання. Відтак, для того щоб ці діти залишалися включеними у національний освітній простір, методики викладання у позашкільних освітніх закладах за кордоном мають адаптуватися до сучасних цифрових реалій. Це означає потребу у створенні інтерактивних навчальних курсів, використанні гейміфікації, візуалізації інформації, цифрових платформ для групової роботи, а також мобільних застосунків, які роблять вивчення української мови, історії та культури

привабливими для дитини. Застосування таких підходів дозволить не лише зберегти інтерес до національної тематики, а й сформувати позитивний емоційний зв'язок з українською ідентичністю.

Таким чином, освіта — це не лише передача знань, а й інституційний засіб збереження нації в умовах розпорошеності та вимушеної міграції. Відтак, інвестування в українську освіту за кордоном є стратегічно важливою справою — як для майбутнього покоління українців, так і для відновлення країни після війни.

3. Спільна історія як основа культурної пам'яті.

Одна з ключових умов збереження національної ідентичності — це усвідомлення приналежності до спільної історії. За Е. Смітом, нація визначається не лише спільною територією чи мовою, а й міфом про спільне минуле, який є фундаментом колективної пам'яті [5]. Цей міф не лише пояснює, ким є нація, а й формує підстави для емоційної єдності, що є надзвичайно важливою в умовах війни та вигнання.

Як зазначає історик Ярослав Грицак, історія — це те, що дає нам підставу пишатися собою і розуміти, чому ми є такими, якими є [51].

Розуміння нації як носія колективної пам'яті також є центральною у працях іспанської соціологині М. Гібернау. У її концепції національної ідентичності колективна пам'ять є одним із п'яти базових елементів, поряд із почуттям приналежності, культурою, історичною територією та громадянськими правами. Дослідниця підкреслює, що колективна пам'ять надає людям відчуття належності, спільного минулого, яке вони не обов'язково пережили особисто, але з яким себе ототожнюють, і яке допомагає визначити, ким вони є [49].

Цей підхід особливо актуальний для націй без тривалої державності або для тих, хто переживав загрозу асиміляції. У цьому контексті український історичний досвід підтверджує правоту Гібернау: українська ідентичність

значною мірою збереглася саме завдяки культурі, мові, пісні та родинній історичній пам'яті.

У націй без держави колективна пам'ять стає головним засобом, за допомогою якого нація зберігається та чинить опір асиміляції.

Таким чином, концепція спільної історії як основи культурної пам'яті має подвійне значення — як фундамент ідентичності, і як стратегічний інструмент її збереження в умовах вигнання, тимчасової втрати території або еміграції.

Цей чинник є також джерелом стійкості — пам'ять про боротьбу, перемоги й поразки надає сенс теперішнім зусиллям народу в умовах війни та вигнання.

4. Цілісний образ народу: саморозуміння і гордість.

Національна ідентичність вимагає цілісного образу народу, який включає не лише знання фактів, а й емоційне ставлення — гордість, повагу, спільну візію майбутнього. Як зазначає Н. Кривда, нація тримається не лише на «життєвих обставинах», а на уявленні про те, ким ми є і чого прагнемо як колектив [18].

Одним із ключових психологічних чинників збереження національної ідентичності в умовах вимушеної еміграції є цілісний образ народу — емоційно насичене, символічне уявлення про спільноту, до якої індивід належить. Це уявлення включає в себе відчуття історичної глибини, моральної гідності, героїзму, спільних цінностей, сучасних досягнень та майбутніх прагнень. Воно підтримується через спільну пам'ять, культуру, мову, освіту, медіа і традиції. Особливо вразливим це уявлення стає в умовах еміграції, коли людина фізично відокремлена від середовища, в якому ця ідентичність формувалася. Водночас, саме в такій ситуації воно може стати джерелом стійкості та надії.

У праці «Уявні спільноти» Б. Андерсон описує націю як «уявлену політичну спільноту», що існує у свідомості її членів, незалежно від фізичної

чи географічної близькості. Він зазначає: «Це уявна спільнота, бо навіть найменші нації складаються з людей, які ніколи не зустрінуться особисто, але уявляють себе об'єднаними у спільності» [11]. Така уява виконує важливу функцію в процесі збереження ідентичності: вона творить ментальний простір солідарності, в якому індивід відчуває себе частиною більшого цілого. Для українців за кордоном цей зв'язок підтримується через символи, інформаційний простір, громадські ініціативи, що формують і зміцнюють образ нації у свідомості, незалежно від фізичної відстані.

Е. Сміт у своїй концепції етносимволізму підкреслює значення міфів, символів і спільної пам'яті у формуванні національної ідентичності. Він наголошує: «Міфи про обраність етносу, про золоту добу, про героїзм, жертву та оновлення є центральними для культурної основи націоналізму» [5]. Такі міфи слугують основою колективної гордості, підсилюючи емоційний зв'язок з історичним минулим. У випадку України це можуть бути наративи про козацьку волю, боротьбу за незалежність, героїчну оборону під час повномасштабної війни. У вигнанні ці наративи набувають особливої значущості, стаючи інструментом відтворення національної самосвідомості у нових, часто культурно відмінних умовах.

На думку Дж. Гатчінсона, ідентичність нації не є сталою конструкцією, а формується через постійний процес переосмислення, особливо в умовах конфлікту. Він зазначає: «Нації не є статичними: їхні ідентичності формуються через культурні конфлікти, переосмислення та мистецькі бачення [55]. Культура, мистецтво, публічна історія — усі ці елементи відіграють провідну роль у тому, як уявляється нація. У сучасних умовах українська діаспора може стати не лише носієм, а й творцем нових уявлень про націю — відкритою, стійку, солідарну, здатну до культурного діалогу з іншим світом.

Ан. Вімер досліджує умови успішного націєтворення, наголошуючи, що відчуття національної гордості виникає тоді, коли інститути є відкритими, а символи належності — доступними для всіх членів суспільства. «Побудова

нації є успішною тоді, коли політичні інститути є інклюзивними, а символи національної приналежності — доступними для всіх громадян[56]. В умовах еміграції важливо створювати механізми, що дозволяють громадянам за кордоном залишатися залученими до життя країни — через голосування, культурну дипломатію, волонтерську діяльність, інформаційні кампанії. Це підтримує відчуття приналежності та сприяє збереженню ідентичності.

Американський філософ Р. Рорті вказував, що національна гордість є моральною основою колективного вдосконалення. «Національна гордість для країни — це те саме, що самоповага для індивіда: необхідна умова для самовдосконалення» [57]. Відчуття гідності за свою національну приналежність стимулює готовність діяти, змінювати, розвивати. Для українських громадян, які опинилися за межами держави, підтримка національної гордості є не лише емоційною потребою, але й передумовою активної громадянської позиції, яка може проявлятися у глобальному масштабі.

Відчуття гордості за свій народ є психологічним ресурсом, який зміцнює національну ідентичність. Саме тому важливо створювати позитивні наративи про сучасних українців — захисників, митців, учених, волонтерів.

У цьому контексті надзвичайно важливо створювати позитивний національний міф — тобто систему уявлень про націю, яка ґрунтується на історичній правді, але підкреслює її гідність, героїзм і здатність до оновлення. Такий підхід не є маніпуляцією, а радше «міфодизайном» у культурологічному сенсі — як його визначає дослідниця Р. Марутян [54]. У своїх роботах вона наголошує, що міфодизайн — це цілеспрямоване формування образів нації, які слугують емоційними й ціннісними точками опори для громадян.

Особливу увагу Марутян звертає на те, як Росія активно використовує міфодизайн для конструювання образу “величної держави”, яка нібито має історичну місію, зокрема через інтерпретацію Другої світової війни, радянських перемог і гегемоністських наративів. Така стратегія, за словами

дослідниці, формує стійку гордість у громадян Росії за свою країну, навіть у контексті авторитарної політики чи зовнішньої агресії. Цей приклад демонструє, наскільки потужною може бути роль символічної історії у формуванні ідентичності — як конструктивної, так і деструктивної [54].

На відміну від пропагандистського підходу, українське суспільство потребує створення чесного, але надихаючого історичного наративу, що базується на боротьбі за свободу, цінності людської гідності, взаємодопомоги, культурній спадщині та героїзмі сучасності. Формування таких уявлень — це завдання не лише істориків, а й громадських ініціатив, журналістів, освітян і митців, які мають творити об'єднувальний образ української нації через історію.

Я. Грицак наголошує, що нації творяться не лише інтелектуальною елітою, а й масовим запитом на ідентичність, який формується через символи, спільні переживання і мову [51].

5. Спільність виконання ритуалів і традицій.

Ритуали, свята, обряди та інші форми культурної традиції відіграють ключову роль у підтриманні й передачі національної ідентичності, особливо в умовах еміграції. Вони забезпечують символічну єдність спільноти, створюють точки збирання й повторення значущих для нації смислів. Як зазначає М.Гібернау, саме повторювані культурні практики — ритуали, традиції, пісні, свята — формують відчуття належності до нації, навіть коли її представники перебувають фізично розділеними [48]. Для українців ритуальна культура має особливе значення з історичних причин. Як наголошує історик Я. Грицак, Україна тривалий час існувала як бездержавна нація, позбавлена стабільного політичного суверенітету, але з глибоко вкоріненими культурними та історичними формами ідентичності. За його словами, українці зберегли себе як націю не завдяки державі, а всупереч її відсутності — через мову, традиції, фольклор, релігію та національну культуру [51]. Саме ці елементи стали

основою для виживання й самоусвідомлення народу протягом століть у складі імперій, під окупаціями та в умовах репресій.

У випадку вимушеної еміграції українців, виконання традиційних свят (Різдва, Великодня, Дня Незалежності), спільні колективні обряди (наприклад, вшанування Героїв, перегляд документального кіно, читання культових поетів чи письменників) стають не лише актом культурного самовираження, але й інструментом психологічного опору асиміляції. Вони відтворюють спільний «культурний сценарій», що допомагає втримувати зв'язок із національною спільнотою навіть за умов фізичної віддаленості.

Ці дії не лише підкріплюють групову солідарність, а й відповідають потребі в соціальній ідентичності, про яку писав Г. Таджфел: «Для підтримки позитивної соціальної ідентичності людина повинна мати відчуття належності до значущої для себе групи, а також упевненість у визнанні цієї приналежності іншими членами спільноти» [38]. У цьому контексті стає актуальним наратив, що набув поширення після 2022 року: «Кожен українець — частина нації, незалежно від того, де він перебуває». Такий підхід посилює роль діаспори як органічної частини нації та надає ритуалам, що виконуються за межами України, важливого символічного навантаження: вони підтверджують незламність і живу присутність українського духу у світі.

Таким чином, спільні традиції — це не лише механізм передачі культурної спадщини, але й доказ того, що нація існує там, де її традиції живі. У вимушеній еміграції ритуали перетворюються на інструменти відновлення, спротиву й символічного єднання. Саме вони, як і в минулі століття, залишаються ключовим елементом збереження національної ідентичності без огляду на географічні кордони.

6. Спільна мета: опір як джерело ідентичності.

У ситуаціях колективної небезпеки або загрози існуванню нації спільна мета стає ключовим чинником мобілізації суспільства, консолідації та актуалізації національної ідентичності. У цьому контексті поняття опору не

[Введіть текст тут]

слід трактувати виключно як фізичне протистояння, але і як психосоціальний феномен — форму активної приналежності до народу та державного проекту. Наявність ворога чи ворожої сили часто сприяє зростанню самоідентифікації з власною групою, зменшуючи внутрішні суперечності та підсилюючи солідарність.

Класична теорія соціальної ідентичності Ан. Таджфела доводить, що ідентичність групи посилюється через зіставлення з «іншими» — зовнішньою групою, яка сприймається як загроза або джерело конфлікту [38]. У випадку України війна з Росією не лише викликала гуманітарну та політичну кризу, а й стала каталізатором глибокого процесу самоусвідомлення. Згідно з цією теорією, належність до своєї національної групи посилюється, коли вона протистоїть ворожій групі, особливо у випадку конфлікту за базові цінності, гідність, територіальну цілісність та культурне існування.

Інші дослідження з політичної психології підтверджують, що в умовах конфлікту чи окупації формується так звана «інтегративна ідентичність», у якій особисте й колективне «Я» об'єднуються в переживанні загальної мети та історичного моменту. Людина, навіть перебуваючи за межами Батьківщини, може брати участь у національному спротиві на символічному, комунікативному чи культурному рівні. Українські діаспорні громади, культурні осередки, інформаційні платформи й мистецькі ініціативи стали просторами, де конструюється і репродукується національна спільність через спільну мету — збереження ідентичності та перемога у війні.

Цей тип ідентичності має не лише оборонний, а й конструктивний характер. Опір стає не просто відповіддю на зовнішній тиск, а середовищем творення нового наративу про націю: героїчну, стійку, солідарну. Ідея «нації у дії», яку описували Р. Рорті та Дж. Гатчінсон [56], актуалізується в конкретних проявах: волонтерство, фандрейзинг, інформаційний активізм, участь у мітингах, культурна дипломатія. Це створює ефект «включеності», який,

згідно з висновками Ан. Вімера є основою для довготривалої підтримки ідентичності навіть у нових країнах проживання [57].

Культурна продукція, що виникла в умовах війни, також виконує функцію ідентифікації. Відеоконтент про ЗСУ, музика спротиву, публічні звернення українських діячів, документалістика війни — усе це стає частиною «меметичного поля», яке закріплює у свідомості образ боротьби як колективної місії. Це узгоджується з висновками Е. Сміта, згідно з якими сучасні герої, ритуали та міфи відіграють ключову роль у формуванні національного образу [5].

Таким чином, у сучасних умовах вимушеної еміграції боротьба за національне існування виступає не як фоновий контекст, а як центральна подія, яка перетворює ідентичність на дієву структуру. Індивід не просто зберігає належність, а активізує її через участь у спільному проєкті — проєкті виживання, гідності та майбутнього нації.

7. Мова як чинник збереження національної ідентичності

Мова посідає виняткове місце серед символічних і культурних чинників, які забезпечують збереження та відтворення національної ідентичності. Вона є не лише засобом комунікації, але й носієм колективної пам'яті, історичного досвіду, культурних кодів і ментальних структур. У контексті вимушеної еміграції мова виконує функцію психологічного зв'язку з Батьківщиною, зберігає відчуття належності до спільноти, яка існує попри фізичну дистанцію.

Український історик Я. Грицак неодноразово підкреслював, що впродовж століть Україна існувала як «культурна нація без держави», і саме мова, поряд із церквою та традицією, слугувала основою ідентичності. Він зазначає: «Коли не було держави, коли не було військової сили, коли зникали еліти, то залишалася мова — як жива пам'ять, як символ неперервності» [52].

Ця думка перегукується з концепцією Е. Сміта, який розглядає мову як складову етнічного ядра нації. У його етносимволічній теорії мова виконує роль «культурного репертуару», що передає міфи, легенди, моральні цінності

[Введіть текст тут]

та політичні уявлення [5]. У такий спосіб мова формує не лише спосіб мислення, але й уявлення про те, що означає бути частиною певного народу.

Н. Кривда, українська дослідниця політичної культури, також наголошує на тому, що мова виконує не лише комунікативну, а й символічну функцію. Вона вважає, що мова — це «інструмент збирання спільноти» і «маркери своєї ідентичності в морі іншості». У публічних виступах і наукових роботах Кривда акцентує на тому, що відстоювання української мови — це не мовна боротьба, а боротьба за зміст національного проекту в цілому [51].

Згідно з Б. Андерсоном, стандартизована національна мова є необхідною умовою існування «уявленої спільноти». Саме мова — передусім друкована — створює відчуття синхронної єдності між людьми, які ніколи не бачилися особисто [11]. В умовах еміграції українська мова виконує цю функцію через онлайн-спільноти, освіту, соціальні мережі, ЗМІ, які зберігають і розширюють уявний простір нації.

Ан. Вімер підкреслює, що нації, які підтримують єдину спільну мову для громадянської участі, мають вищий рівень стабільності та солідарності [57]. Хоча мовна політика не повинна бути інструментом утиску, саме спільна мова стає інфраструктурою комунікації, через яку відбувається взаємне розуміння, політичне включення та соціальна мобілізація.

У сучасному українському контексті мова стала також елементом опору — як на символічному, так і на практичному рівні. Після 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року, спостерігається різке зростання соціальної підтримки української мови, включно серед україномовних діаспорних шкіл, медіа та культурних ініціатив. Боротьба за мову перетворилася на боротьбу за саму ідентичність. Відомі приклади — хвиля переходів на українську серед публічних осіб, поява масштабних проєктів із вивчення мови серед дорослих емігрантів, а також відчуття мови як етичного вибору.

У цьому аспекті важливими є і висновки психологів, зокрема К. Кіннволл, яка аналізує зв'язок мови, ідентичності та безпеки. Вона вказує, що мова може бути джерелом «онтологічної безпеки» — тобто відчуття стабільності власного "Я" в умовах культурної нестабільності або травматичного досвіду [59]. Для українців, що опинилися в еміграції, українська мова часто виконує роль внутрішнього ресурсу відновлення та емоційного самозахисту.

Таким чином, мова виступає не лише як культурна константа, а як динамічний і потужний психологічний чинник, що підтримує національну ідентичність у вигнанні. Її збереження, передача та публічне використання — це не лише символ лояльності до нації, а й спосіб залишатися частиною національного проєкту, незалежно від географічного розташування.

Водночас необхідно бути реалістами й визнати, що значна частина українців, у тому числі за кордоном, продовжує спілкуватися російською мовою. Це історична реальність, зумовлена тривалим культурним і політичним впливом радянської спадщини, політикою русифікації та структурними мовними перекосами, які формувалися десятиліттями. Особливо у східних і південних регіонах України російська мова відігравала роль мови міжособистісного спілкування та соціального підйому. В еміграційних умовах ця ситуація часто зберігається, особливо у разі тривалої дії інформаційного фону з російськомовних джерел.

Проте саме це створює стратегічний виклик і водночас можливість для держави та активного громадянського суспільства. Підтримка української мови в діаспорі не може зводитися до директивних кампаній або мовного тиску — йдеться про тривалий і гнучкий процес культурної трансформації, який має враховувати багатомовність минулого, але формувати україномовне майбутнє.

Це особливо важливо щодо нової генерації українців — дітей, підлітків і молоді, які нині зростають у країнах Європи, Північної Америки чи Азії. Українська мова повинна бути не лише маркером національної ідентичності, а

й сучасним, модним і привабливим культурним простором. Саме тому стратегічним напрямом має стати розвиток сучасних україномовних культурних ініціатив за кордоном: мовних шкіл нового типу, молодіжних таборів, музичних і медіапроектів, анімації, стендапу, TikTok-контенту, YouTube-каналів, які розмовляють із молоддю її мовою, але — українською.

У цьому полягає не лише педагогічне чи культурне завдання, а й глибоко ідентифікаційна мета: поступовий і добровільний перехід від мовної інерції радянського минулого до нового мовного ландшафту, в якому українська є мовою перспективи, мобільності, свободи та гідності. Такий підхід дає змогу не лише зберегти, а й розширити ідентичнісіні рамки нації — створити культурний простір, у якому українська мова не просто «виживає», а надихає.

8. Готовність суспільства та держави до реінтеграції українців як чинник збереження національної ідентичності.

Одним із малодосліджених, але ключових чинників збереження національної ідентичності серед українців за кордоном є готовність держави та суспільства до їхньої повноцінної реінтеграції після повернення. В умовах війни та вимушеної еміграції національна ідентичність не є статичною категорією — вона формується, видозмінюється і вимагає постійного підтвердження через соціальне визнання та належність. Якщо українське суспільство після війни виявиться неготовим прийняти тих, хто був змушений залишити країну, це може мати не лише індивідуальні, але й колективні руйнівні наслідки — аж до послаблення цілісності самої нації як символічної спільноти.

У цьому контексті показовими є положення теорії соціальної ідентичності Ан. Таджфела. Він стверджує, що позитивна соціальна ідентичність потребує не лише належності до групи, а й її визнання з боку інших учасників тієї ж групи [14]. Відсутність такого визнання призводить до фрустрації, відчуження, девальвації зв'язку з національною спільнотою. У разі, якщо емігрантів почнуть умовно виключати з уявного «справжнього

українства», зростає ризик довготривалої ідентичнісної травми, яка ускладнить як повернення, так і участь у відбудові країни.

Ці механізми можна пояснити через поняття «уявленої спільноти», запропоноване Б. Андерсоном [11]. Уявна нація існує настільки, наскільки індивід здатен уявити себе її частиною. Якщо людина не отримує сигналів про свою включеність, цей зв'язок руйнується, і з ним — уся символічна система, яка утримує ідентичність. Отже, реінтеграція — це не лише соціальний процес, а психологічна дія відновлення уявленої єдності нації.

Е. Сміт наголошував, що нації функціонують завдяки історичним міфам, спільній пам'яті та символічним ресурсам. Але він також підкреслював динамічний характер нації, яка не може залишатися незмінною в умовах великих соціальних трансформацій [5]. Українці за кордоном сьогодні є частиною нової історії, нового міфу — і якщо цей досвід буде проігноровано, наратив нації втратить актуальність для мільйонів. Навпаки, включення досвіду діаспори в нову національну оповідь дає змогу розширити ідентичність і зробити її більш гнучкою та стійкою.

Питання інклюзії як основи національної стабільності розглядалося також А. Вімером. У дослідженні він доводить, що успішна нація — це та, в якій символи та інститути належать усім без винятку [57]. Українці, які перебувають за кордоном, повинні мати чітке розуміння, що держава визнає їхній досвід — освітній, професійний, волонтерський, дипломатичний — як важливий ресурс для повоєнної відбудови. Це створює емоційне тло довіри та формує мотивацію до повернення або до постійної активної участі в житті нації.

Дж. Гатчінсон у своїй теорії національної ідентичності як процесу конфлікту і творчості зазначав, що в періоди кризи нація змінюється, і творцями нового образу стають ті, хто був раніше на периферії [58]. Сьогодні українці в еміграції мають потенціал стати носіями нової моделі громадянства

— мобільного, відповідального, глобального — і саме суспільне визнання цього факту дозволить ідентичності зберегти цілісність.

Формування нового національного нарративу, в основі якого лежить теза: *«Кожен українець — частина нації, незалежно від того, де він перебуває»*, може стати інструментом як поствоєнного психологічного відновлення, так і довготривалого збереження національної ідентичності. Така інклюзивна рамка створює емоційний простір, у якому кожен має місце, досвід кожного — цінний, а нація — жива, динамічна і відкрита до майбутнього.

1.3. Соціалізація як головний чинник впливу на збереження національної ідентичності, на прикладі української діаспори у Канаді та у Німеччині.

Щоб стати повноправним членом суспільства, інтегруватися у нього та стати частиною соціальних зв'язків, кожен індивід повинен засвоїти певну систему знань, норм і цінностей. У психології та соціології цей процес називається соціалізацією (від лат. *socialis* – суспільний). Індивід вважається достатньо соціалізованим, коли він зв'язаний з необхідною кількістю структурних елементів суспільства і здатний засвоїти соціальний досвід, закріплений у культурі. Соціальний досвід являє собою підсумок розвитку суспільства та його соціальної генези. Він фіксує результати людської діяльності всіх соціальних груп і відображає накопичений досвід попередніх поколінь. Отже, соціалізація особистості – це процес інтеграції індивіда в соціальну систему, що відбувається через засвоєння досвіду попередніх поколінь, закріпленого в культурі. Під час взаємодії особистості з соціальною системою відбуваються два взаємодоповнюючі процеси. З одного боку, система самовідтворюється, рекрутуючи нових членів і навчаючи їх соціальних ролей. У цьому контексті соціалізація виступає як механізм збереження цінностей і цілей соціальної системи, а також сприяє збереженню наступності поколінь. З іншого боку, вимоги соціальної системи (її цінності, норми та зразки поведінки) інтерналізуються в структурі особистості. У

[Введіть текст тут]

результаті соціалізації формується свідомість індивіда, його поведінка, а також відбувається становлення особистості. Завдяки соціалізації особистість набуває здатності обирати серед запропонованих соціальних позицій ті, що відповідають її внутрішнім переконанням, включаючи як раціональні, так і несвідомі аспекти. Таким чином, соціалізація закладає в особистості ті характеристики, що сприяють її ідентифікації з певною соціальною групою.

Агентами соціалізації є конкретні люди, які навчають людину культурним нормам і допомагають засвоювати соціальні ролі (батьки, однолітки, вчителі тощо). Інститутами соціалізації є установи (школа, церква, ЗМІ, армія тощо), які впливають на процес соціалізації, спрямовують його. Вони розвивають особистість, розширюють її знання про світ, її розуміння того, якою є бажана і небажана соціальна поведінка, та відіграють вагомую роль у ретрансляції ідей, поглядів і цінностей. Вагомість їх визначається тим, що вони в непрямій формі каналізують базові особистісні орієнтації на владу, конфлікт і порядок, насилля і терпимість, свободу і дисципліну, які оформлюються у специфічному контексті людського буття.

Отже, феномен соціалізації у контексті збереження національної ідентичності вивчався багатьма дослідниками у різних галузях, зокрема у соціальній психології, соціології та культурології. Як зазначалося вище, Еріксон розглядав формування ідентичності як ключову задачу особистості, пов'язану з соціалізацією в культурному середовищі. Він підкреслював, що збереження національної ідентичності сприяє цілісності его-ідентичності, особливо в умовах міграції чи кризи цінностей. Еріксон у своїй теорії психосоціального розвитку говорив про соціалізацію як невід'ємну частину розвитку особистості, яка відбувається через серію етапів, кожен з яких пов'язаний із специфічним психосоціальним кризою. Він визначав соціалізацію як процес, у якому особистість засвоює культурні норми і соціальні ролі, що дозволяють їй функціонувати в межах суспільства. Еріксон наголошував на важливості ідентичності, як інтеграції внутрішніх і зовнішніх

[Введіть текст тут]

соціальних ролей. Він вважав, що розвиток особистості проходить через етапи, на яких соціалізація допомагає людині знаходити своє місце в суспільстві (наприклад, кризу ідентичності в підлітковому віці) [3].

Ентоні Сміт досліджував, як культурні елементи (мова, релігія, історія) впливають на процес соціалізації та формування національної ідентичності. Він підкреслював важливість національних традицій і ритуалів для збереження ідентичності в багатокультурному середовищі [5].

Дж. Беррі розробив модель адаптації етнічних груп у нових культурних умовах. Він вивчав, як інтеграція нових культурних елементів може співіснувати із збереженням етнічної ідентичності, зокрема в контексті діаспор [7]. Ж. Фінні, дослідник етнічної ідентичності зосереджувався на процесах, що допомагають етнічним спільнотам зберігати свою культуру через соціалізацію дітей і молоді. Його праці стосуються ролі сім'ї, освіти та громадських організацій у цьому процесі [6].

П'єр Бурдьє, французький соціолог, аналізував соціальні практики, які забезпечують передачу культурних ідентичностей. Його поняття габітусу пояснює, як унікальні культурні звички та цінності закладаються через соціалізацію і підтримують національну ідентичність [8]. Бенедикт Андерсон у книзі «Уявлені спільноти» описує нації як «уявлені спільноти», формування яких відбувається через культуру, медіа та соціальні інститути, що сприяють збереженню національної ідентичності. Ці дослідники акцентують на значенні соціальних механізмів (сім'я, школа, громада) у підтримці національної ідентичності через процеси соціалізації. Їхні праці є основою для аналізу цього феномену як у сучасних глобалізованих суспільствах, так і в контексті міграційних хвиль [11].

Теорія соціалізації Жана Піаже, хоча й не зосереджена виключно на соціалізації, розглядає цей процес через призму когнітивного розвитку. Піаже описував, як індивід поступово навчається соціальним нормам і правилам, що виходять із взаємодії з іншими людьми і соціальними контекстами. Важливим

[Введіть текст тут]

аспектом є те, що він вважав соціалізацію частиною більш загального когнітивного розвитку, де діти навчаються соціальним нормам через процеси інтеракції та морального розвитку [12].

Загалом, поняття соціалізації є одним з основних у психології, соціології та інших соціальних науках. Воно охоплює процеси взаємодії особистості з соціальним середовищем, що сприяють формуванню її соціальних ролей, поведінки, цінностей, норм та уявлень. Соціалізація є основою для розвитку особистості в межах конкретної культури, суспільства та історичного періоду.

В українській психології термін "соціалізація" має широке застосування, і поняття часто розглядається в контексті інтерналізації соціальних норм і цінностей, а також взаємодії індивіда з різними соціальними інститутами. Г. Костюк акцентувала увагу на тому, що соціалізація є процесом вступу індивіда у соціальні зв'язки та стосунки, засвоєння ним соціальних норм, моделей поведінки, способів діяльності, а також соціальних ролей. Для Костюк соціалізація була важливим етапом розвитку особистості, де важливою є не лише внутрішня інтеграція індивідом соціальних норм, а й зовнішні фактори, зокрема взаємодія з іншими людьми [16]. А. Радул визначав соціалізацію як процес та результат взаємодії між особистістю і соціальним середовищем, внаслідок якого відбувається засвоєння соціальних норм і ролей, а також соціальних стереотипів, які необхідні для функціонування у суспільстві. А. Радул наголошував на тому, що соціалізація є неперервним і динамічним процесом, що супроводжує людину протягом усього її життя [17]. В. Моляко зазначав, що соціалізація є процесом, в якому особистість адаптується до соціальних умов через засвоєння соціальних цінностей, ролей і стандартів поведінки, що відповідають вимогам суспільства [18]. Л. Нагорна досліджувала поняття національної ідентичності та його вплив на соціалізацію українців. У своїх роботах вона розглядала це поняття в контексті національної ідеї та формування спільноти, підкреслюючи важливість ідентичності як основи для національного самовизначення [3]. О. Маланчук вивчала вплив

історичних, культурних та соціальних факторів на формування ідентичності українців, зокрема в діаспорі. Вона аналізувала, як соціалізація у нових умовах сприяє збереженню національних цінностей [22]. В. Кулик розглядав роль мови та ідентичності, акцентуючи на тому, як мовна політика впливає на збереження української національної самобутності в умовах глобалізації. О. Кіндратець досліджував формування ідентичності українців під час гібридної війни та як це впливає на соціальну згуртованість і соціалізацію громадян у складних політичних умовах.

Говорячи детальніше про контекст нашого дослідження, варто розібрати теорію соціальної ідентичності Г. Тешфела та Дж. Тернера, адже вона є ключовою для розуміння збереження національної самобутності через соціалізацію. Ця теорія досліджує, як належність до певної групи (у нашому випадку — нації) впливає на формування особистості, самооцінки та поведінки людини. Основні положення теорії соціальної ідентичності полягають у таких аспектах. По-перше, це групова ідентифікація. Соціальна ідентичність базується на тому, як людина сприймає себе як частину певної групи, наприклад, етнічної чи національної. Належність до групи забезпечує почуття причетності та впевненості в собі. Збереження національної ідентичності стає важливим механізмом підтримки особистої ідентичності, особливо в умовах глобалізації чи міграції. По-друге, дослідники говорили про диференціацію між групами. Зазвичай люди прагнуть зберігати позитивну ідентичність своєї групи через порівняння з іншими. У контексті національної самобутності це означає збереження мови, культури, традицій та історичної пам'яті як маркерів відмінності від інших націй. Також Г. Тешфел та Дж. Тернер наголошували на груповій згуртованості. В умовах загрози асиміляції або втрати культурної унікальності національні спільноти стають більш згуртованими [14]. Наприклад, діаспори активно створюють національні організації, школи, церкви та культурні центри для підтримки своєї ідентичності.

У контексті збереження національної ідентичності, про яку ми говоримо у нашій роботі, важливо згадати про модель акультурації Джона Беррі. Він розробив теоретичну модель акультурації, яка пояснює процес адаптації етнічних груп до нового культурного середовища. Його концепція є важливою для розуміння збереження національної самосвідомості в умовах міграції чи багатокультурного суспільства. Акультурація — це процес змін у культурі, що виникає внаслідок контакту між групами або індивідами з різними культурними традиціями [19]. Беррі визначив чотири основні стратегії акультурації, залежно від ставлення до підтримки власної культурної ідентичності та інтеграції в нове середовище:

1. інтеграція - підтримка власної культури у поєднанні з активною участю в житті приймаючої спільноти. Це оптимальна стратегія, яка дозволяє зберігати національну ідентичність та водночас бути частиною ширшого суспільства;

2. асиміляція - відмова від власної культури на користь повної інтеграції в нову. Така стратегія може призвести до втрати національної ідентичності;

3. сепарація - збереження власної культури за відсутності взаємодії з іншими культурами. Ця стратегія обмежує можливості соціальної інтеграції;

4. маргіналізація - відмова як від власної, так і від приймаючої культури. Це найбільш негативний варіант, що часто пов'язаний із соціальною ізоляцією.

Беррі підкреслював, що інтеграція є найуспішнішою стратегією акультурації, оскільки вона дозволяє зберігати національну ідентичність через соціалізацію в межах етнічної громади, водночас сприяючи адаптації до ширшого суспільного середовища. У разі сепарації чи маргіналізації зростає ризик психологічних проблем через ізоляцію, конфлікти ідентичності або відчуття втрати.

Цікавим і важливим для нас є підхід до поняття соціалізації Жана Фінні, дослідника феномену етнічної ідентичності. Він зосереджувався на тому, як індивіди формують свою ідентичність у межах етнічної групи, і як цей процес

підтримується соціалізацією через інститути, громади та сімейне середовище. Його роботи є надзвичайно важливими для розуміння зв'язку між етнічною ідентичністю та процесами соціалізації, особливо в контексті міграції та багатокультурного середовища. Фінні запропонував трьохетапну модель розвитку етнічної ідентичності. Перший етап – це неусвідомленість ідентичності (Unexamined Ethnic Identity). Індивіди ще не досліджували своєї етнічної належності, і їхня самоідентифікація часто визначається впливом сім'ї або навколишнього середовища. Другий - дослідження ідентичності (Ethnic Identity Search), коли індивід починає активно досліджувати свою етнічну групу, вивчати її історію, культуру та традиції. Цей етап часто активується в умовах дискримінації чи культурного тиску. Наприклад, зараз, коли українці зустрілися з агресією Росії проти України, - загальний рівень етнічної ідентичності зріс серед українського населення. Третій етап - усвідомлена ідентичність (Achieved Ethnic Identity). Індивід досягає цілісного розуміння своєї етнічної належності, інтегруючи її у свою загальну ідентичність [14].

Дослідження Жана Фінні доводять, що соціалізація є критичним інструментом у збереженні національної ідентичності. Вона сприяє передачі цінностей та культурних традицій, формуючи міцний зв'язок між поколіннями, і позитивно впливає на психологічний стан, особливо в умовах міграції. Його концепція допомагає зрозуміти, як етнічні громади, такі як українська діаспора, можуть ефективно підтримувати свою національну самобутність у багатокультурному світі.

Беручи до уваги тему нашого дослідження, варто згадати про Габріеля Тарда, який розробив теорію культурної трансмісії, що фокусується на імітації, адаптації та передачі культурних цінностей у соціальних групах. Ця концепція набуває особливого значення у контексті вимушених міграційних потоків, коли збереження національної ідентичності стає викликом для людей, що опинилися за кордоном через війну. Українські біженці стикаються із

[Введіть текст тут]

завданням передати рідну мову, традиції та вірування своїм дітям у нових умовах. Імітація є основним способом такого передавання. Наприклад, українські біженці у Німеччині чи Канаді можуть створювати освітні центри та організовувати культурні заходи, які допомагають молодшим поколінням зберігати зв'язок із національною спадщиною. Спочатку середовище біженців формується у родин, релігійних спільнотах, місцевих українських школах та волонтерських організаціях. Ці середовища стають основою для культурної трансмісії, де українські біженці можуть не лише зберігати свою ідентичність, але й адаптуються до нових реалій. Українці за кордоном можуть інтегрувати нові культурні елементи, зберігаючи основи своєї ідентичності. Наприклад, українські мами у європейських країнах здатні організовувати «сімейні гуртки», де одночасно навчати дітей традиційних українських пісень і нових мов, необхідних для життя в умовах, які склалися.

Теорію культурної трансмісії Г.Тарда теоретично і практично можемо адаптувати та застосувати у контексті вимушених біженців за кордоном. По-перше, вона проявляється у передаванні мови та традицій. У країнах, які приймають українських біженців, створюються культурні центри та школи, що підтримують українську мову, де діти вивчають рідну мову, літературу та історію. Це допомагає біженцям зберегти національну ідентичність навіть в умовах тривалого перебування за кордоном. По-друге, необхідно формувати історичну пам'ять. Українські громади за кордоном повинні організовувати заходи, присвячені Дню Незалежності України, Дню захисників України (згадуючи сучасних героїв), річницям Голодомору та інших історичних подій, разом святкувати Різдво та Великдень, виконуючи спільні ритуали та дотримуючись українських традицій. Ці ініціативи об'єднують українців за кордоном навколо спільної пам'яті, зміцнюючи їхню національну свідомість. Непотрібно забувати і про роль релігії та церкви у формуванні національної ідентичності людини. Українські релігійні громади у Європі та Північній Америці стають осередками підтримки для вимушених переселенців. Церкви

проводять не лише богослужіння, але й культурні заходи, такі як вивчення колядок, підготовка до українських свят тощо.

Теорія соціального навчання А. Бандури демонструє, як через механізми імітації та рольового моделювання українські біженці можуть зберігати свою національну ідентичність. Участь у спільних культурних і релігійних заходах не лише підтримує зв'язок із рідною культурою, але й слугує важливим інструментом психологічної адаптації, сприяючи відновленню відчуття стабільності та приналежності [15].

Отже, підсумовуючи, у цьому розділі було розглянуто важливість соціалізації у контексті формування національної ідентичності особистості. Процес соціалізації є основою для інтеграції індивіда в суспільство та набуття ним соціальних ролей, цінностей і норм. Через соціалізацію особистість не лише засвоює соціальний досвід попередніх поколінь, але й формує власну ідентичність, що включає як індивідуальні, так і колективні характеристики, що відповідають культурному контексту та історичним умовам. Соціалізація є процесом взаємодії індивіда з соціальними інститутами, такими як сім'я, школа, церква, ЗМІ, що допомагають індивіду формувати свою соціальну ідентичність. Водночас цей процес тісно пов'язаний із культурними і національними особливостями, що сприяють збереженню та розвитку національної ідентичності, особливо в умовах глобалізації чи міграцій. Теоретичні підходи, запропоновані різними вченими, підкреслюють роль соціалізації в адаптації до нових соціальних умов, а також важливість збереження національних цінностей у багатокультурному середовищі. Зокрема, теорії Е. Еріксона, та Ж. Фінні, Дж.Бері, Г.Тарда, А.Бандури демонструють, як процес ідентифікації змінюється у залежності від етапів розвитку особистості, а також роль соціальних груп у формуванні національної свідомості. Моделі акультурації та теорія соціальної ідентичності підкреслюють значення інтеграції культурних елементів без втрати власної національної ідентичності. Важливим аспектом є також роль інститутів

[Введіть текст тут]

соціалізації, які забезпечують передачу культурних традицій і цінностей, що сприяє розвитку національної ідентичності в межах конкретної спільноти. Загалом, соціалізація є критично важливим механізмом для збереження національної ідентичності, сприяючи гармонії між індивідуальною і колективною самосвідомістю, зокрема в умовах соціальних змін, глобалізації та міграцій. Вона виступає не лише як інструмент соціальної інтеграції, але й як спосіб збереження та підтримки культурної спадщини, що є важливим аспектом національної самоідентифікації.

Взаємозв'язок соціалізації з національною ідентичністю на прикладі української діаспори у Канаді попередніх хвиль еміграції.

Українська еміграція до Канади є важливою складовою історії українського народу. Протягом понад століття канадські українці зберігали свою національну ідентичність, адаптуючись до нових соціокультурних умов. Зв'язок між соціалізацією та національною ідентичністю є ключовим у дослідженні цього феномена, оскільки процеси адаптації до нових умов часто супроводжуються трансформацією національної самосвідомості, особливо коли мова йде про емігрантів, що зберігають свою культуру і традиції на далекій відстані від батьківщини. У цьому контексті дослідження соціалізації українців у Канаді попередніх хвиль еміграції є важливим для розуміння, як соціальні та культурні фактори впливають на формування національної ідентичності в умовах еміграції.

Українська діаспора у Канаді є унікальним прикладом того, як етнічна спільнота може зберегти свою національну ідентичність протягом п'яти поколінь. Завдяки цілеспрямованим зусиллям із збереження мови, культури та традицій, навіть представники п'ятого-шостого покоління канадських українців демонструють знання української мови, історії та традицій. Це стало можливим завдяки створенню мережі культурних, освітніх і духовних осередків, які забезпечують трансмісію культурних цінностей.

У контексті сучасних реалій щодо України, варто виділити поняття вимушеної міграції — це тип міграційних процесів, коли людина або група людей змушена залишити свою рідну місцевість чи країну через об'єктивні, часто надзвичайні обставини, такі як війни, конфлікти, політичні переслідування, природні катастрофи або екологічні катастрофи. Вимушена міграція відрізняється від інших видів міграції, оскільки в цьому випадку мігрант не має вибору або можливості залишитись на своєму місці, і його рішення щодо переселення є наслідком загрози життю чи іншим серйозним ризикам.

Відмінність між вимушеною міграцією та іншими типами міграції, такими як добровільна міграція, полягає саме в мотиваціях і обставинах. У випадку з добровільною міграцією людина вибирає виїзд з метою покращення життєвих умов, пошуку кращої роботи, освіти, бізнес-можливостей тощо. У той час як вимушена міграція, як правило, є наслідком зовнішніх або внутрішніх факторів, які безпосередньо загрожують життю та безпеці особи, і тому людина часто не має іншого вибору, окрім як шукати безпеку в іншому місці.

Вимушена міграція охоплює кілька основних категорій, серед яких виділяють біженців — це люди, які виїжджають із своєї країни через військові дії, політичні переслідування або загрози насильства, і шукають притулок в іншій країні. Вони зазвичай мають статус біженця згідно з міжнародними конвенціями та законами, які гарантують їх право на захист і забезпечення базових потреб. Друга категорія — внутрішньо переміщені особи (ВПО) — це люди, які залишають свої домівки через конфлікти або катастрофи, але не перетинають міжнародний кордон, а шукають безпеку в межах своєї країни. Третя категорія - екологічні мігранти — люди, які змушені залишити свої домівки через природні катастрофи (землетруси, повені, посухи, зміни клімату тощо) або екологічні катастрофи (забруднення, знищення середовища існування). І нарешті, четверта - мігранти, що рятуються від насильства або

дискримінації — це люди, які втікають від етнічних, релігійних чи соціальних переслідувань, а також від насильства в межах своїх країн (наприклад, жертви тероризму, насильницьких режимів). Якщо розглядати міграцію в загальному сенсі, то можна виділити два основних типи: добровільну та вимушену. Основна різниця між ними полягає в мотивах, які спонукають до змін місця проживання. У випадку добровільної міграції особа вирішує переїхати з економічних, освітніх чи інших не екстрених причин, що дає їй більший контроль над ситуацією. Однак у випадку вимушеної міграції людина часто не має вибору і змушена залишити свою домівку через зовнішні фактори, такі як війна, конфлікти, переслідування, катастрофи, які не дозволяють безпечно залишатися на рідній землі. Отже, ключовою характеристикою вимушеної міграції є її обставини, що виникають не за волею мігранта, а через загрози, яких він не може уникнути в межах своєї рідної країни.

Вимушена міграція українців, особливо у період з початку війни 2014 року та з 2022 року через повномасштабне вторгнення Росії, є однією з найбільш значущих міграційних хвиль в історії України. Мільйони українців були змушені залишити свої домівки, шукаючи безпеки та стабільності в інших країнах, і це явище набуло глобального масштабу. Під час війни 2022 року мільйони українців стали вимушеними мігрантами, серед яких багато стали біженцями. За останньою інформацією, станом на кінець 2024-го року, у Канаді проживає понад 1,4 мільйона людей українського походження, що становить одну з найбільших українських діаспор у світі [39]. Це включає як представників старіших хвиль еміграції, так і десятки тисяч біженців, які приїхали після початку повномасштабної війни Росії проти України у 2022 році. Близько 170 тисяч українців скористалися програмою Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel (CUAET), яка дозволяє отримувати тимчасовий притулок, робочі та навчальні дозволи. Водночас багато українців проживають у великих містах, таких як Торонто, Ванкувер та Едмонтон, а

також у невеликих громадах, де їм простіше інтегруватися та знайти доступне житло [26].

Загалом, варто сказати, що дослідники визначають шість основних хвиль еміграції, кожна з яких мала свої особливості та причини. Канаду можна вважати однією з найбільш значущих країн, в яку емігрували українці.

Перша хвиля (1897–1914), яку прийнято називати трудовою еміграцією. Перша еміграція українців до Канади почалася з того, що канадський міністр внутрішніх справ Сіфтон (1897-1903) розгорнув на західноукраїнських землях агітацію за переселення до Канади. Уряд Канади безкоштовно роздавав іммігрантам землю для заселення канадських степів. До 1914 року, коли закінчилася перша хвиля міграції, близько 140 тисяч українців розселилися у різних провінціях Канади.

Друга хвиля (1920-1939) - міжвоєнна еміграція, характерна об'єднанням української громади. Це були переважно вихідці із Заходу України (Галичини, Буковини, Закарпаття), які прагнули уникнути бідності та знайти кращі можливості для життя. На відміну від першої хвилі, в цій групі було більше людей із певним рівнем освіти та професійної підготовки. Багато емігрантів виїжджали цілими сім'ями, що сприяло створенню сталих українських громад. Завдяки згуртованості їм вдалося закласти основи для подальшого розвитку української громади. Українці другої хвилі активно створювали національні організації, такі як кооперативні рухи - засновували українські кредитні спілки та кооперативи, які допомагали економічно підтримувати громаду. У цей час виникли освітні та культурні осередки, такі як українські школи, хори, театральні гуртки. Також започатковувалися релігійні громади. Українські церкви стали не лише місцем духовної підтримки, але й культурним центром для українців.

Третя хвиля (1945–1990) - політична імміграція та консолідація громади. Цей період української еміграції до Канади охоплює період після Другої світової війни (1945–1990 роки) і характеризується переважно політичною

імміграцією, що була спричинена наслідками війни, сталінськими репресіями та неприязними умовами, створеними радянським режимом. Третя хвиля еміграції мала велике значення для розвитку української громади в Канаді, оскільки саме у цей період почали активно розвиватися громадські, культурні та освітні осередки. Політичні біженці цього періоду мали чітке розуміння важливості збереження національної ідентичності, тому вони активно брали участь у заснуванні організацій, які могли б підтримувати українську культуру і освіту. Одним із основних напрямів діяльності стало створення культурних осередків, які ставали місцями для збереження національних традицій. Зокрема, у Торонто, Монреалі та інших містах Канади виникли українські народні доми, які ставали місцями для організації культурних заходів, виступів, лекцій, концертів, виставок та інших суспільно-культурних подій. Українці організовували театральні постановки, пісенні і танцювальні колективи, фольклорні групи, а також займалися проведенням свят, приурочених до важливих подій української історії.

Четверта хвиля (1991 - 2011) стала однією з найбільш значущих в історії української діаспори, адже вона ознаменувалася суттєвими змінами як у самій Україні, так і у Канаді. Із проголошенням незалежності України в 1991 році, багато українців отримали можливість легально емігрувати до Канади, що стало наслідком як економічних труднощів у пострадянський період, так і спрощення імміграційних процедур. Водночас це була хвиля економічної імміграції, оскільки більшість українців виїжджали через скрутні умови, що склалися після розпаду Радянського Союзу. Однією з основних причин цієї хвилі еміграції була глибока економічна криза, що охопила Україну після проголошення її незалежності. Четверта хвиля імміграції характеризувалася тим, що більшість українців, які переїхали до Канади у цей період, мали вищу освіту або технічні спеціальності. Вони здебільшого володіли англійською мовою, що дозволяло їм швидше інтегруватися в канадське суспільство та знаходити роботу, зокрема в таких сферах, як медицина, інженерія,

[Введіть текст тут]

інформаційні технології, освіта, а також бізнес і наука. У цей період активно розвиваються різні освітні та культурні установи, що сприяли розвитку української ідентичності в Канаді. Поява нових поколінь українців, які зростали в Канаді, вплинула на формування нових культурних і громадських ініціатив. Відкриття українських культурних центрів, шкіл, а також газет і радіостанцій допомогли зміцнити зв'язки між поколіннями і підтримувати зв'язок із батьківщиною. Ці установи стали важливими осередками для підтримки української мови та культури в Канаді, вони організовували різні культурні заходи, виставки, концерти, що сприяли інтеграції новоприбулих українців і водночас зберігали їхню національну ідентичність. На місцевому рівні стали активніше функціонувати українські церковні громади, клуби, молодіжні організації, що активно долучали нових іммігрантів до життя канадської громади. Одним із важливих аспектів цієї хвилі є значне оновлення української громади у Канаді. Нові іммігранти принесли з собою нові ідеї та новий погляд на роль громади у житті Канади. Вони стали частиною ширшого мультикультурного середовища країни, зберігаючи свої традиції, мову та культуру, але одночасно адаптуючись до канадського суспільства. Загалом, четверта хвиля еміграції була характерна економічним мотивом і прагненням до кращого життя в умовах демократії та ринкової економіки, що стала можливою завдяки проголошенню незалежності України та змінам у канадській імміграційній політиці.

П'ята хвиля української еміграції (2014-2015) стала однією з найбільш динамічних і значущих, як для Канади, так і для України. Вона була пов'язана з геополітичними подіями, зокрема Революцією Гідності (2013-2014) та подальшими змінами в Україні, включаючи агресію з боку Росії, анексію Криму та війну на сході країни. Однак, попри ці зовнішньополітичні виклики, п'ята хвиля еміграції була менш результатом вимушеного переселення через соціально-економічну скруту, ніж попередні хвилі. Замість цього, емігранти цієї хвилі в більшості своїй були молодими та високоосвіченими

[Введіть текст тут]

професіоналами, які шукали можливості для самореалізації в глобалізованому світі, особливо у високотехнологічних і бізнесових сферах. У них була чітка мета — знайти можливості для професійного росту та розвитку в умовах глобалізованого світу. Хоча політична ситуація в Україні була складною, багато з цих молодих людей все ж таки прагнули отримати досвід у розвинених країнах і після цього повернутися або зберігати постійний зв'язок із батьківщиною.

Емігранти п'ятої хвилі, як правило, мали вищу освіту та кваліфікацію. Вони володіли англійською мовою (а багато хто також знав французьку) і часто мали досвід роботи в західних компаніях або в Україні в сучасних технологічних і бізнесових сферах. Більшість з них були молодими людьми віком від 20 до 35 років, активними і налаштованими на довгострокову професійну реалізацію. Молоді українці, що приїжджали до Канади, здебільшого обирали для життя великі міста, такі як Торонто, Оттава, Ванкувер, Монреаль, де є потужні технологічні, фінансові та наукові хаби. Вони шукали роботу в таких індустріях, як інформаційні технології (ІТ), інжиніринг, фінансові послуги, медицина, маркетинг та бізнес-консалтинг. Однією з ключових рис п'ятої хвилі еміграції стало те, що багато молодих українців не лише сприймали Канаду як місце для тимчасового перебування, але й розглядали можливість інтеграції в канадське суспільство у довгостроковій перспективі, зберігаючи при цьому тісний зв'язок з Україною. Вони регулярно відвідували свою батьківщину, підтримували контакти з родичами та родинами в Україні, іноді надаючи консультації чи інвестиції в стартапи чи нові бізнес-проекти в Україні. Багато з тих, хто емігрував в період п'ятої хвилі, зберігають активні зв'язки з Україною, допомагаючи своїм родичам та друзям у складний для країни період. Окрім того, їхній досвід роботи в Канаді став важливим внеском у розвиток української економіки через створення нових бізнес-ініціатив, обміну знаннями та інвестиціями в Україну. Протягом цих років зростала роль української діаспори в канадському

бізнес-середовищі, що допомогло налагодити економічні зв'язки між Україною та Канадою.

Шоста хвиля еміграції (2022) — воєнна еміграція. Вона почалася у 2022 році, стала однією з найбільш масштабних і драматичних в історії, і триває досі, станом на кінець 2024-го року. Ця хвиля безпосередньо пов'язана з початком повномасштабної війни, розв'язаної Росією проти України 24 лютого 2022 року. Війна викликала великий гуманітарний кризу, що спричинило масову втечу мільйонів українців з країни. Це явище, яке також називають "воєнною іміграцією", відрізняється від попередніх хвиль не лише за масштабами, а й за характером. Оскільки еміграція є вимушеною і відбувалася в умовах війни, багато українців залишали країну без чітких планів щодо майбутнього, шукаючи тимчасового притулку або постійного місця для життя в інших державах. Особливістю цієї хвилі є те, що серед біженців - переважно жінки з дітьми та люди похилого віку, оскільки чоловіки призовного віку, відповідно до мобілізації в Україні, залишались на території країни, щоб захищати її. Однак деякі чоловіки також залишали країну, порушуючи законодавчі норми, щоб уникнути мобілізації або знайти притулок від війни.

Мотивація еміграції шостої хвилі суттєво відрізняється від попередніх хвиль. Якщо попередні були зумовлені політичними чи економічними чинниками, то шоста хвиля обумовлена безпосередньо життєвою необхідністю та рятуванням від війни. У більшості випадків люди не мали іншого вибору, як залишити країну через безпосередню загрозу життю. Війна в Україні спричинила не тільки еміграцію тих, хто шукав безпеки, але й тимчасове переміщення економічно активних людей, які були змушені шукати роботу та можливості для свого розвитку в інших країнах. Вони знаходять прихисток у найближчих європейських країнах чи у Канаді, де мають змогу відновити свої професійні навички, працюючи у різних галузях економіки.

Канада стала однією із країн, яка найбільш активно підтримала Україну під час війни. Канада не лише надала гуманітарну допомогу, але й відкрила

[Введіть текст тут]

широкі можливості для українських біженців. Крім того, було надано можливість працювати та вчитися у Канаді. Ця країна що мала велику традицію прийому біженців, виявила готовність активно допомагати українцям у віднайденні житла, працевлаштуванні та інтеграції в канадське суспільство. Водночас канадські урядові програми допомагають біженцям отримати медичну та соціальну підтримку, а також безкоштовну юридичну допомогу для оформлення документів і віз. Варто наголосити, що у порівнянні з попередніми хвилями еміграції, у рамках шостої хвилі біженці часто зберігають зв'язок із батьківщиною. Велика частина молоді, що виїхала, не лише адаптувалася до нових умов життя, але й активно підтримує Україну на міжнародній арені, організовуючи акції солідарності, мітинги та збори гуманітарної допомоги.

Українська діаспора у Канаді відіграє важливу роль у підтримці та допомозі новоприбулим. Канадці українського походження організовують різноманітні соціальні, культурні та благодійні заходи для підтримки постраждалих від війни, що дозволило більш ефективно інтегрувати біженців у канадське суспільство. Можна впевнено стверджувати, що шоста хвиля української еміграції є найбільшим за масштабами вимушеним переселенням в історії сучасної України. Вона змінила не лише географію української діаспори, але й підхід до імміграційних політик у багатьох країнах, включаючи Канаду. Враховуючи масштаб трагедії, пов'язаної з війною, та постійну підтримку міжнародної спільноти, шоста хвиля, без сумніву, стане важливим етапом в історії української еміграції та глобальної інтеграції України.

Важливо підкреслити, що методи, які українці Канади використовують для соціалізації у новому середовищі, не лише допомагають українцям психологічно адаптуватися, але й дозволяють їм ставати успішними представниками суспільства, досягаючи значних результатів у різних соціальних сферах життя країни. Деякі представники українського походження стали відомими політиками, активістами та діячами, чії

[Введіть текст тут]

досягнення мали і мають вплив як на Канаду, так і на Україну. Серед успішних канадців українського походження варто згадати про Христю Фріланд, яка з 2020-го року займає посаду Віцепрем'єрки та Міністерки фінансів Канади. Вона відіграє важливу роль у формуванні канадської зовнішньої політики, зокрема щодо України. Вона є голосним прихильником української незалежності та рішуче засуджує російську агресію. Як журналістка та авторка, Фріланд висвітлювала історію України й діаспори, зокрема у своїй книзі "Plutocrats", яка здобула міжнародне визнання. Фріланд активно лобіює підтримку України на міжнародній арені, зокрема постачання зброї, гуманітарну допомогу та економічні санкції проти Росії. Також варто згадати про Пола Юзика, який працював сенатором Канади з 1959-го по 1979-го року. Юзик був відомим як "батько багатокультурності" у Канаді. Він зіграв ключову роль у визнанні Канади багатокультурною державою, забезпечуючи підтримку культурних прав меншин. Завдяки Юзику українська культура стала більш видимою у Канаді, що сприяло зміцненню позицій діаспори й популяризації української мови та традицій. Важливу роль для збереження національної ідентичності українців там зіграв і Роман Гнатишин, генерал-губернатор Канади з 1989-го до 1995-го року. Як представник королеви, Гнатишин працював над зміцненням єдності Канади, підтримував молодіжні ініціативи та багатокультурність. Гнатишин став символом досягнень українців у Канаді, демонструючи інтеграцію українців у найвищі щаблі влади. Василь Кирилюк, правник і суддя Верховного суду Канади, став одним із перших представників української громади в юридичній системі Канади. Його робота сприяла правовій підтримці української діаспори. Його приклад надихає нові покоління українців досягати високих позицій у правовій сфері. Мером міста Саскатун, з 1988-го до 2000-го був Євген Федорук. Як мер, Федорук сприяв розвитку міста, зокрема співпраці з українськими громадами. Підтримував культурний обмін між Канадою та Україною, сприяючи розвитку української культури.

Наявність таких українців на високих щаблях влади у різних країнах світу є надзвичайно важливим фактором для України. Вони лобіюють міжнародну підтримку, що є критично важливим у контексті війни. Також допомагають діаспорі зберігати свою культуру, мову та традиції, зміцнюючи національну єдність. Такі політики та діячі сприяють формуванню міцних зв'язків між Україною та іншими країнами, що позитивно впливає на економіку, культуру й освіту.

Підводячи підсумок усьому вищесказаному у цьому розділі, варто наголосити, що успіхи та наявність національної ідентичності в українців Канади досягається завдяки підходу, який у народі називають *«від колиски до могили»*. Цей принцип означає створення інтегрованої системи підтримки та збереження української ідентичності через усі етапи життя людини. Підхід охоплює соціальні, культурні, освітні та релігійні ініціативи, які забезпечують зв'язок українців з їхньою культурою та спільнотою. Серед основних аспектів принципу – це підхід до освіти, яка включає дитячі садки, суботні школи та університетські курси української мови, культури та історії. У Канаді діють українські католицькі та православні школи, а також літні табори, де діти вивчають традиції. По-друге, важливими є релігія та духовність. Церкви відіграють центральну роль у житті громади, забезпечуючи духовну опору та організовуючи культурні заходи. Релігійні обряди, як-от хрещення, вінчання та похорони, підтримують зв'язок із традиціями. По-третє, українці Канади роблять великий акцент на культурі. Танцювальні колективи, хорові ансамблі, фестивалі (наприклад, Ukrainian Festival у Торонто) популяризують українське мистецтво. Громади організовують свята, як-от Різдво чи Великдень, за українськими звичаями. Одну з найважливіших ролей для збереження українськості відіграють соціальні та громадські ініціативи. Наприклад, діяльність організацій, як-от Конгрес українців Канади (КУК), спрямована на підтримку діаспори. Існує фінансова, юридична та медична допомога для новоприбулих українців. Не забувають також і про старше покоління, адже

[Введіть текст тут]

створюються будинки для літніх людей, де враховують українську мову, кухню та культурні особливості. Принцип «від колиски до могили» допомагає збереженню ідентичності емігрантів, навіть перебуваючи далеко від батьківщини. Інтеграція людей у спільноту через підтримку на всіх етапах життя створює сильний соціальний зв'язок. Також варто наголосити, що забезпечується зв'язок між поколіннями та передача національних цінностей дітям і молоді. Цей підхід є унікальним прикладом того, як діаспора може організувати своє життя таким чином, щоб зберегти та розвивати національну культуру у багатонаціональному суспільстві, а також дбати про психологічне здоров'я емігрантів у нових життєвих обставинах, які наразі складаються.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У цьому розділі зроблений теоретичний аналіз національної ідентичності як складової его-ідентичності особистості, з акцентом на психологічні чинники, що визначають її збереження у вимушеній еміграції. У результаті дослідження стало очевидним, що національна ідентичність є не лише продуктом культурного чи політичного впливу, але й глибоко вкоріненою психологічною конструкцією, яка формується у процесі соціалізації, інтеріоризації цінностей, символів, історії та спільної мети.

Одним із провідних механізмів збереження ідентичності є процес соціалізації, який у випадку вимушеної еміграції значною мірою залежить від функціонування діаспорного середовища. Як показує приклад української громади у Канаді, соціалізація у межах етнічної спільноти — від раннього дитинства і до глибокої старості — забезпечує постійне включення особистості в національний контекст, підтримуючи зв'язок із мовою, культурою, традиціями та світоглядними орієнтирами. Принцип «від колиски до могили» дозволяє формувати стабільне й тривале відчуття приналежності до українського народу навіть у кількох поколіннях, народжених за межами батьківщини.

Освіта у цьому контексті виконує не лише пізнавальну функцію, а й закладає основи для емоційного зв'язку з нацією через усвідомлення її історії, мови, культурної спадщини та героїчного наративу. Саме у процесі навчання діти і молодь отримують змогу ідентифікувати себе як частину народу, якому є чим пишатися. Знання минулого, зокрема спільного історичного досвіду боротьби, втрат і перемог, відіграє потужну роль у формуванні колективної пам'яті, яка, як наголошує М. Гібернау, є основою для консолідації національної ідентичності. Історична пам'ять забезпечує відчуття спадковості, гідності та продовження національного життя у часовому вимірі.

Разом із цим, важливим чинником виступає формування позитивного й цілісного образу народу, з яким особистість ототожнюється. Якщо українець за кордоном ідентифікує свій народ як сильний, гідний, сучасний і креативний, це підвищує його самооцінку, емоційну стійкість та сприяє утвердженню національної гордості. У цьому контексті велике значення мають сучасні герої, культурні діячі, перемоги на міжнародному рівні, що дозволяють формувати символічний простір ідентичності.

Ритуали та традиції виконують роль не лише соціальних практик, але й глибоко психологічних актів закріплення національного змісту. Через святкування, обряди, релігійні звичаї, фольклор, символіку — передається не лише культура, але й відчуття зв'язку з минулими поколіннями, що формує міцну ідентичність на рівні переживання. Важливим є також те, що ці практики дають емоційний ресурс, відчуття дому та спільності навіть у незнайомому середовищі.

Окрему роль відіграє усвідомлення наявності спільної мети, якою сьогодні для багатьох українців є перемога у війні, збереження незалежності держави, захист рідних, підтримка тимчасово переміщених співвітчизників. Така мета дозволяє уникнути розпорошення, дає сенс перебуванню в еміграції та мотивує до збереження національного «Я».

Нарешті, одним із найважливіших, хоча й досі недостатньо осмислених чинників, є впевненість українців за кордоном у тому, що їх чекає власна країна. Розуміння того, що після повернення вони будуть прийняті, матимуть рівні права з іншими громадянами, зможуть реалізувати себе, стати повноцінною частиною оновленої нації — є надзвичайно потужним психологічним стимулом для збереження ідентичності. Перспектива реінтеграції створює емоційний місток між теперішнім перебуванням у чужому середовищі та майбутнім життям у своїй країні, що формує відчуття тяглості і довіри до держави.

Таким чином, національна ідентичність у вимушеній еміграції зберігається завдяки взаємодії низки психологічних чинників — від соціалізації та освіти до ритуалів, символів і впевненості у майбутньому. Саме у цій складній системі внутрішніх і зовнішніх впливів формується опір асиміляції та зберігається глибинний зв'язок з національним «Я». Досвід української діаспори у Канаді може слугувати прикладом стратегічного і сталого підходу до формування та збереження ідентичності в еміграції, який варто осмислювати і адаптувати у сучасній державній політиці щодо тимчасово переміщених громадян.

РОЗДІЛ 2. ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ВИМУШЕНІЙ ЕМІГРАЦІЇ

2.1. Цілі, завдання, методи та організація емпіричного дослідження

Актуальність даного емпіричного дослідження зумовлена соціальною та психологічною ситуацією, що склалася внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Після 24 лютого 2022 року мільйони громадян були змушені залишити свої домівки й шукати захисту за кордоном. За оцінками міжнародних організацій, станом на 2024 рік понад 6,5 мільйонів українців перебувають у статусі біженців. Така масштабна вимушена міграція має глибокі наслідки для особистісної, культурної та національної ідентичності цих людей.

Одним із головних психологічних викликів, з яким стикаються вимушені мігранти, є ризик втрати національної ідентичності — складової, яка є не лише важливою для самовизначення, а й виконує роль психологічного фундаменту в умовах стресу, адаптації та культурної фрагментації. Національна ідентичність забезпечує почуття тяглості, приналежності до спільноти та віру в майбутнє. Втрата зв'язку з рідною культурою, мовою та середовищем може спричинити поглиблення кризи самоідентичності, підвищення рівня тривоги, депресивних станів і загальну дезадаптацію. Особливої уваги потребують діти та молодь, які перебувають у процесі активного формування власної ідентичності. За даними освітнього омбудсмена, понад мільйон дітей шкільного віку залишаються за межами України, і лише половина з них офіційно пов'язана з українськими навчальними закладами.

У такому контексті збереження національної ідентичності є не лише індивідуальною, а й стратегічною задачею. Українці за кордоном, зокрема ті, хто вирішать залишитися в інших країнах, можуть відігравати важливу роль у підтримці держави, її представництві на міжнародній арені, поширенні правди про війну та участі у громадянських ініціативах. Яскравим прикладом є

[Введіть текст тут]

українська діаспора в Канаді, яка історично зберігає високий рівень ідентичності через принцип неперервної соціалізації — від дошкільної освіти до громадських і релігійних організацій, що забезпечує передачу культурного коду між поколіннями. Це доводить, що психологічні та соціальні чинники є ключовими для утримання ідентичності у довготривалій еміграції.

Теоретичною основою дослідження стали концепції національної та соціальної ідентичності, запропоновані Е. Еріксоном, Е. Смітом, М. Гібернау, Ж. Фінні, Дж. Беррі, А. Бандурою, Г. Теджфелом і Дж. Тернером. Значну увагу також приділено вітчизняним дослідженням ідентичності, зокрема працям Л. Нагорної, Н. Кривди, Я. Грицака, С. Бойка, Т. Костюк, А. Радула, В. Моляка та інших.

Об'єктом дослідження є національна ідентичність українців у вимушеній еміграції, а предметом — психологічні чинники, що впливають на її збереження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення впливу психологічних чинників на національну ідентичність громадян України, які вимушено покинули свою державу.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність поняття «національна ідентичність» як складової еґо-ідентичності.
2. Дослідити види, роль та вплив психологічних чинників на збереження національної ідентичності особистості у вимушеній еміграції.
3. Вивчити поняття соціалізації як головного чинника впливу на збереження національної ідентичності та виявити її взаємозв'язок з національною самосвідомістю на прикладі української діаспори у Канаді.
4. Емпірично дослідити рівень національної ідентичності українців, які опинилися за кордоном унаслідок останніх хвиль міґрації, та встановити зв'язок між нею і психологічними чинниками.

Дослідницькі питання:

- Який рівень національної ідентичності притаманний українцям у вимушеній еміграції?
- Чи є різниця між рівнем національної ідентичності українців, що проживають у Канаді, та тих, хто перебуває у Німеччині?
- Які психологічні фактори найбільше впливають на збереження національної ідентичності у вимушеній еміграції?

У наступному підрозділі буде детально охарактеризовано вибірку дослідження та описано використані психодіагностичні методики, що дозволили здійснити комплексний аналіз досліджуваного феномена.

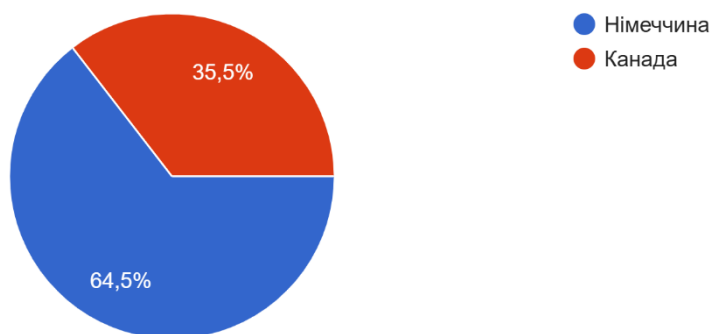
2.2. Характеристика методик та опис вибірки дослідження

Важливо зазначити, що ця робота складається з *двох етапів дослідження*. На обох етапах ми зосередилися на останніх хвилях еміграції – п'ятій (від 2014 року) і шостій (від 24 лютого 2022 року). *На першому* – вибірка складається з 61-го досліджуваного, серед яких 39 утворюють експериментальну групу (ті, хто тимчасово перебувають на території Німеччини), а решта 22 – контрольну (ті, хто тимчасово перебувають у Канаді). Варто розуміти, що на цьому етапі дослідження географія респондентів – лише дві країни: Німеччина та Канада. Участь в анкетуванні взяли як чоловіки (12), так і жінки (49). Варто уточнити, що на нашу думку, нерівний розподіл між жінками і чоловіками у нашому дослідженні не має значення, бо акцентуація на факторі статі не є вирішальною у нашій роботі. По-друге, менша кількість респондентів чоловічої статі є логічною з відомих нам усім причин. Варто зазначити, що опитування було проведено віддалено, шляхом заповнення попередньо підготовленої форми опитувальника за допомогою Google Forms. Дані збиралися абсолютно анонімно.

Рис.2.1.

Країна перебування

Країна Вашого тимчасового перебування:
62 відповіді

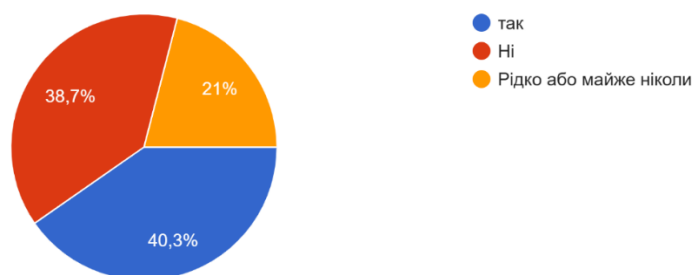

Одним із завдань, яке було заявлено на початку даного дослідження, було вивчення взаємозв'язку між процесами соціалізації та національною ідентичністю на прикладі української діаспори попередніх хвиль еміграції у Канаді. Крім того, ставилося завдання - провести емпіричне та статистичне дослідження і встановлення рівня національної ідентичності українців, що перебувають у вимушеній еміграції у Німеччині чи Канаді.

Рис.2.2.

Рівень соціалізації

Чи берете Ви активну участь в українських громадських, освітніх чи культурних ініціативах (дитячі садки, школи, гуртки, ПЛАСТ, зустріч з у...країнська церква, політичні акції) за кордоном?
62 відповіді

[Введіть текст тут]

Ми теоретично дослідили взаємозв'язок між соціалізацією (залученням до українських осередків) та наявністю національної ідентичності на прикладі «старої» української діаспори у Канаді. На початку роботи, враховуючи попередні хвилі еміграції, ми висунули припущення, що вимушені мігранти останніх двох хвиль еміграції, які змушені були покинути батьківщину через війну Росії проти України, швидко долучаться до українських громад у Канаді та демонструватимуть вищий рівень національної самосвідомості порівняно з вимушеними біженцями у Німеччині. Це пояснюється значно більшою кількістю українських осередків у Канаді, порівняно з Німеччиною.

Для реалізації поставлених у цьому дослідженні завдань, нами був використана методика «Хто Я?» за М. Куном та Т. Макпартленд [59]. Оскільки вона має різні модифікації, ми обрали варіант, який представлений у навчальному посібнику «Етнопсихологія: психодіагностичний практикум. Хрестоматія», за редакцією А.М.Османової та Л.М.Співак [59]. По-друге, у нашому дослідженні ми використали опитувальник автоетнічного ставлення за О.М. Лозовою, та для вивчення етнічних афіліативних тенденцій - методику «Етнічна афіліація» за Г.У. Солдатовою, С.В. Рижовою [60]. Для перевірки останньої методики був використаний тест альфа Кронбаха, який підтвердив можливість використання цієї методики.

Тепер детальніше про кожну з методик, з якими ми працювали у цьому дослідженні.

Тест «Хто Я?» за М. Куном та Т. Макпартленд у модифікації А.М.Османової та Л.М.Співак [59].

Загалом, цей тест є інструментом, який дозволяє вивчати особистісну ідентичність через аналіз самовизначення людини в соціальних контекстах. Він застосовується для вивчення різних аспектів самосвідомості, у нашому випадку, національної ідентичності, а також ролі соціальних груп, до яких належить індивід. Метою цього тесту є вивчити актуальність і значущість національної ідентичності особистості. Методика складається з серії

[Введіть текст тут]

тверджень, у яких респонденти повинні вказати, як вони себе ідентифікують у різних контекстах. Тест «Хто Я?» зазвичай передбачає відповіді на питання або заповнення таблиці, де респонденти можуть вибирати варіанти або складати свої власні уявлення про те, хто вони є в контексті різних соціальних груп. В процесі виконання тесту індивіди можуть вводити такі твердження:

- Я — українка (українець).
- Я — студентка (студент).
- Я — активістка.
- Я — громадянин (громадянка) України.
- Я — жінка (чоловік).
- Я — православна (католик).

На перше місце необхідно написати найважливішу відповідь, на друге – менш важливу, на третє – ще менш важливу і т. д., а на останнє – найменш важливу». Обробка результатів здійснюється таким чином, що актуальність національної ідентичності підтверджує наявність відповіді з зазначенням своєї національності. Значущість національної ідентичності залежить від номера твердження із зазначенням своєї національності.

Опитувальник автоетнічного ставлення за О.М. Лозовою [61].

Метою цього опитувальника є вивчити автоетнічне ставлення особистості. Тут мається на увазі емоційно-ціннісне ставлення людини до своєї етнічної групи, до якої вона належить. Це поняття охоплює комплекс уявлень, почуттів та оцінок, які формують у людини її самоідентифікацію як представника певного етносу. Тест вимірює головні аспекти, такі як когнітивний компонент (явлення про свою етнічну групу: її історію, традиції, звичаї, мову, культуру, знання про те, чим ця група відрізняється від інших, емоційний компонент (почуття гордості, симпатії, або, навпаки, сорому чи негативу до своєї етнічної групи, важливість для людини належності до свого етносу), поведінковий компонент (дії та поведінка, які підтверджують приналежність до етнічної групи, участь у святкуваннях, дотримання традицій

[Введіть текст тут]

тощо) та взаємодію з іншими представниками своєї групи. Автоетнічне ставлення є важливим елементом етнічної самосвідомості, який впливає на соціальну поведінку, культурну інтеграцію та міжетнічні стосунки. Рецензент має уважно прочитати кожне твердження та визначити, погоджується чи не погоджується він з ним. Загалом тест має 57 питань. Обчислюються показники загального прийняття чи неприйняття досліджуваним свого етносу, поваги, симпатії, інтересу й очікування позитивного ставлення до нього, а також почуття прийняття, розуміння або звинувачення, що стосуються його народу.

Для вивчення етнічних афіліативних тенденцій у цьому дослідженні ми використали *методику «Етнічна афіліація» за Г.У. Солдатовою, С.В. Рижовою [60]*. Для перевірки останньої методики був використаний тест альфа Кронбаха, який підтвердив можливість використання цієї методики. Методика використовується для дослідження ступеня етнічної належності та самосвідомості індивіда у контексті його афіліації (відчуття приналежності) до певної етнічної групи. Вона орієнтована на виявлення та оцінку рівня самовизначення особистості в етнічному контексті. Метою методики є визначення того, як індивід сприймає свою належність до конкретної етнічної групи, а також як він оцінює значущість цієї належності в процесі формування власної ідентичності. Методика дає змогу виявити, наскільки важливою є етнічна належність для особистості, які елементи етнічної самосвідомості відіграють основну роль у її формуванні (культура, мова, традиції, історія тощо). Методика складається з 18-ти запитань. Щодо обчислення даних, то тут існує кількісний підхід - підраховуються бали на кожному етапі тестування для того, щоб визначити загальний рівень етнічної афіліації. Залежно від отриманих балів, можна зробити висновки про ступінь вираженості етнічної ідентичності в досліджуваній особистості. Також є якісний підхід - можна звернути увагу на інтерпретацію відповідей респондентів, аналізуючи, які аспекти етнічної належності для них є найбільш значущими, чи виникають

конфлікти між етнічною ідентичністю та іншими соціальними аспектами, такими як національна або релігійна приналежність.

Обробка результатів. Високу потребу людини в етнічній належності («етноафіліативні тенденції») презентують твердження 1; 4; 6; 7; 9; 11; 12; 15; 18. Низьку потребу людини в етнічній належності («анти-етноафіліативні тенденції») засвідчують твердження 2; 3; 5; 8; 10; 13; 14; 16; 17.

Тепер варто зазначити, що за результатами дослідження ми зрозуміли, що нам необхідно доопрацювати та переосмислити методика збирання даних, розширити географію вибірки та видозмінити авторську анкету. Вкінці-кінців, на другому етапі дослідження ми сфокусувалися не лише на двох країнах, а на всьому світі. І тут нашою вибіркою стали українці, які знаходяться у вимушеній еміграції у різних країнах світу. Вибірка складається зі 138 респондентів. Опитування здійснювалося таким же чином, як і на першому етапі – анонімно за допомогою Google Forms.

Тож, на *другому етапі* дослідження, відповідно до поставленої мети (дослідити вплив психологічних чинників на збереження національної ідентичності українців у вимушеній еміграції), було обрано «Методика для визначення соціокультурної ідентичності (ОСКІ)» (за О.В.Крупенко та О.В.Фроловою) [62]. Цей опитувальник призначений для осіб віком від старшого підліткового до похилого, складається з 36 питань, оцінюваних в 4-бальній шкалі, де 1 – «Згоден», 2 – «Скоріше згоден, ніж не згоден», 3 – «Скоріше не згоден, ніж згоден», 4 – «Не згоден». Підсумки підбиваються за трьома шкалами:

1. Соціокультурна ідентичність (від 22 до 50 є позитивним результатом, 51 до 88 – негативним).
2. Регіональна ідентичність (від 6 до 15 є позитивним результатом, 16 до 24 – негативним).
3. Расизм (від 8 до 25 є позитивним результатом, 26 до 32 – негативним).

Оскільки через помилку при організації дослідження два питання опитувальника (№35, 36) були не вказані для респондентів, остаточно субшкала Соціокультурної ідентичності містить 20 питань замість 22. Через це важливим є коригування інтерпретаційних меж для позитивного та негативного результату пропорційно до нової кількості (20) питань цього блоку. Для пропорційної адаптації меж скористаємося коефіцієнтом зменшення:

- Коефіцієнт = $20 / 22 \approx 0.9091$

Застосуємо коефіцієнт до старих меж:

- Нижня межа позитивного результату: $22 \times 0.9091 \approx 20$
- Верхня межа позитивного результату: $50 \times 0.9091 \approx 45.5$
- Нижня межа негативного результату: $51 \times 0.9091 \approx 46.4$
- Верхня межа негативного результату: $88 \times 0.9091 \approx 80$

При округленні отримаємо наступні межі для цієї субшкали: позитивний результат: 20–45, негативний результат: 46–80.

Для порівняння респондентів було обрано наступний ряд питань, що стосувався цікавих нам характеристик в контексті дослідження соціокультурної ідентичності.

1. Вік, що розподілявся на три групи: «18-30», «31-50», «51 та більше».
2. «Яка ваша рідна мова (материнська - та, яку засвоїли першою у дитинстві)?» з варіантами «Українська» та «Російська».
3. «Якою мовою зараз ви спілкуєтеся у побуті (у родині)?» з варіантами «Українська», «Російська» та «Інша».
4. «Чи берете ви участь у житті українських громад за кордоном (українські школи/садки, церкви чи інші громадські /культурні/політичні/освітні ініціативи)?» з варіантами «Так» та «Ні».
5. «Чи слухаєте ви музику російських виконавців (минулих років або сучасників)?» з варіантами «Так» та «Ні».
6. «Чи дивитесь ви відеоконтент (Youtube або інші платформи), вироблений будь-якими російськими медіа?» з варіантами «Так» та «Ні».

7. «Найвірогіднішим фактором повернення в Україну після закінчення війни для Вас є:» з варіантами відповіді:

- «Ваш рівень адаптованості до життя у країні, де ви зараз перебуваєте»;
- «Економічна ситуація в Україні»;
- «Розуміння того, що Україна як держава і українське суспільство прийме вас і не буде дискримінувати»;
- «Не маю планів повертатися в Україну».

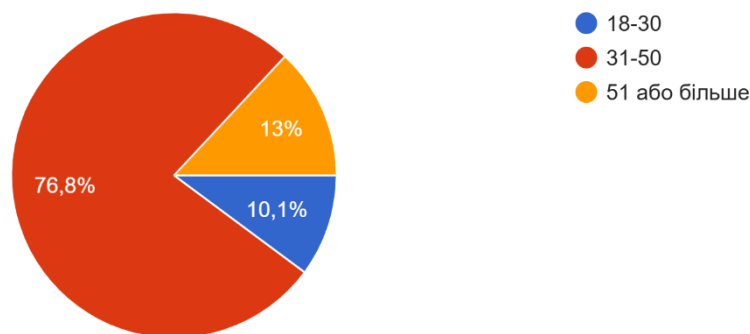
У процесі опитування з використанням платформи Google Forms було зібрано 138 відповідей. Опитувальник поширювався переважно через соціальні мережі, тематичні групи та знайомих. Охарактеризуємо респондентів на основі досліджуваних характеристик.

76.8% респондентів є особами віком 31-50 років (N=106), 10.1% є молоддю віком 18-30 років (N=14), а 13% складають групу 51 та більше (N=18). Стать респондентів не уточнювалась.

Рис.2.3.

Розподіл за віком

Ваш вік?
138 відповідей

Як рідну мову, яку вони засвоїли першою у дитинстві, респонденти переважно вказували російську (52.9%, N=73), українську — дещо менше (47.1%, N=65). Натомість зараз у побуті більшість спілкується українською (55.8%, N=77),

[Введіть текст тут]

хоча все ще значна частина є російськомовними (40.6%, N=56), деякі вказали, що розмовляють іншою мовою (3.6%, N=5).

Рис.2.4.

Розподіл за материнською мовою

Яка ваша рідна мова (материнська - та, яку засвоїли першою у дитинстві)?

138 відповідей

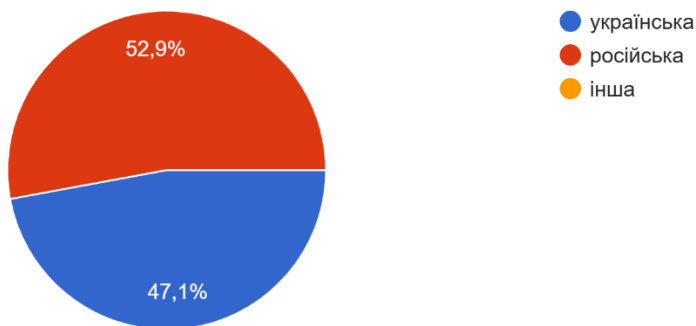
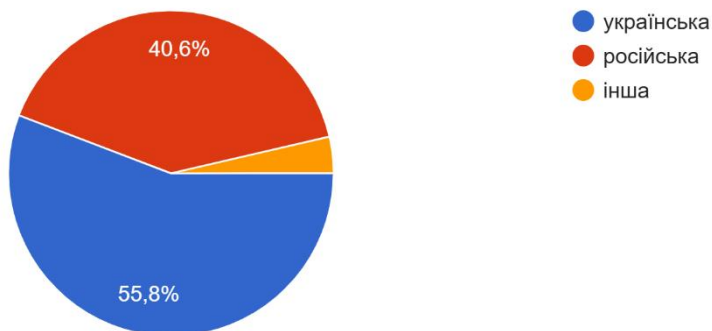

Рис.2.5.

Розподіл за мовою використання у побуті

Якою мовою зараз ви спілкуєтеся у побуті (у родині)?

138 відповідей

Щодо прослуховування російських виконавців більшість вказала, що не слухає їх (74.8%, N=101), проте близько чверті досліджуваних є слухачами (25.2%, N=34).

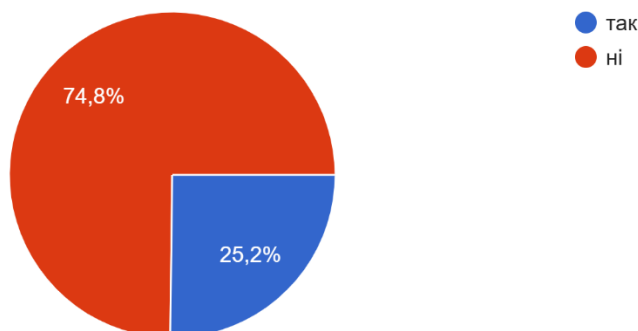
[Введіть текст тут]

Рис.2.6.

Розподіл за споживанням аудіоконтенту

Чи слухаєте ви музику російських виконавців (минулих років або сучасників)?

135 відповідей

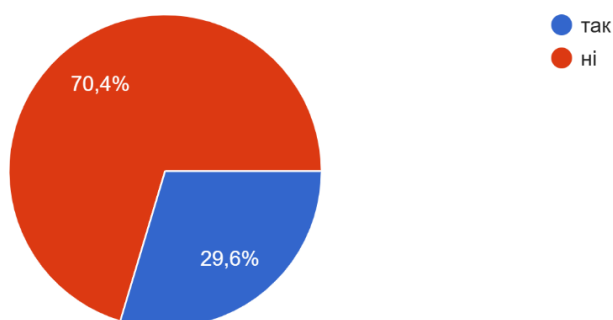
Більшість також не переглядає відеоконтент (Youtube або інших платформ), вироблений будь-якими російськими медіа (70.4%, N=95), хоча близько чверті переглядають такий відеоконтент (29.6%, N=40).

Рис.2.7.

Розподіл за споживанням медіаконтенту

Чи дивитесь ви відеоконтент (Youtube або інші платформи), вироблений будь-якими російськими медіа?

135 відповідей

Найвірогіднішим фактором повернення в Україну після закінчення війни для більшості респондентів є рівень адаптованості до життя у країні, де вони наразі перебувають (30.6%, N=41). На одному рівні важливості для них розуміння того,

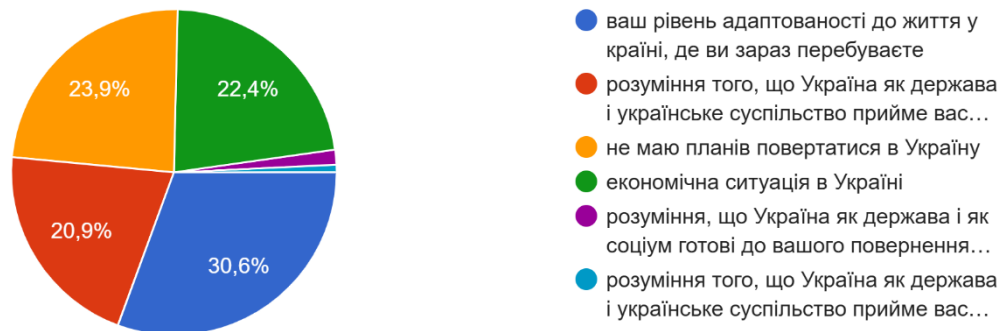
[Введіть текст тут]

що Україна та її суспільство приймуть їх і не дискримінуватимуть (23.1%, N=31), та економічна ситуація у Україні (22.4%, N=30). Ще одна чверть людей не мають планів повертатись до України (23.9%, N=32).

Рис.2.7.

Фактори повернення в Україну

Найвірогіднішим фактором повернення в Україну після закінчення війни для вас є:
134 відповіді

Правки в інтерпретації опитувальника ОСКІ

Під час вичитки питань опитувальника, а також спираючись на показник альфа Кронбаха було виявлено, що деякі питання є зворотними, що не вказується авторками тесту Крупенко та Фроловою.

Таблиця 2.1.

Показники тесту альфа Кронбаха для субшкал опитувальника

Субшкали	Початкова α Кронбаха	Зворотні питання за пропозицією Јатові (негативно корелюють з субшкалою)	α Кронбаха після обернення балів зворотного питання
Соціокультурна ідентичність	0.649	Питання №1	0.669
Регіональна ідентичність	0.683	—	0.683
Расизм	0.575	Питання №18	0.591

[Введіть текст тут]

Було прийнято рішення провести обернення балів для питань №1 і №18. Обґрунтуємо це рішення, розібравши ці питання.

Субшкала Расизму має прямі питання, при яких повна згода (мінімальний бал — 8/32) вказує на расову толерантність. При цьому твердження №18 «Я не хотів би бути представником іншого народу» у такому контексті є зворотним, оскільки згода з ним навпаки вказує на расову нетолерантність.

Субшкала Соціокультурної ідентичності має складнішу ситуацію. При вчитті тверджень було виявлено, що сама шкала є оберненою, окрім питання №1 «Я добре знаю історію свого етносу», яке є прямим. Автори опитувальника не вказують цього в інтерпретації, проте важливо розуміти, що саме у цієї шкали результати інтерпретуються навпаки: нижчий результат вказує на високу соціокультурну гнучкість та слабшу етноцентричність, а вищий — на сильнішу етноцентричність, культурну замкненість та прив'язаність до етнічної/національної ідентичності.

Таким чином, у цій роботі ми спиратимемося на наступну інтерпретацію:

- Субшкала Соціокультурної ідентичності — негативний результат: 20–45, позитивний результат: 46–80. Високий рівень згоди (тобто часта відповідь «1») тут свідчить про соціокультурну гнучкість та низьку етноцентричність (зворотна інтерпретація шкали).
- Субшкала Регіональної ідентичності — позитивний результат: 6-15, негативний результат: 16-24. Високий рівень згоди (тобто часта відповідь «1») тут свідчить про високу регіональну ідентичність (пряма інтерпретація шкали).
- Субшкала Расизму — позитивний результат: 8-25, негативний результат: 26-32. Високий рівень згоди (тобто часта відповідь «1») тут свідчить про високу расову толерантність (пряма інтерпретація шкали).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Отже, у другому розділі було розглянуто організаційні та методологічні засади проведення емпіричного дослідження впливу психологічних чинників на збереження національної ідентичності українців у вимушеній еміграції, а також здійснено детальний опис вибірки й психодіагностичних інструментів, що застосовувалися для збору та аналізу даних.

Ми окреслили теоретико-методологічні засади дослідження, визначили його мету, об'єкт, предмет і завдання, а також сформулювати ключові дослідницькі питання. Було обґрунтовано актуальність дослідження у контексті повномасштабної війни та тривалого процесу вимушеної еміграції українців, що почався ще після 2014 року. Збереження національної ідентичності в умовах тривалої міграції розглянуто як психологічно значущий ресурс, що впливає на емоційну стійкість, самооцінку, мотивацію до участі в громадському житті й подальшу реінтеграцію в українське суспільство. Було підкреслено, що національна ідентичність виконує функцію внутрішньої стабілізації в умовах культурного шоку, травматичного досвіду війни та адаптаційного стресу.

У підрозділі 2.2 охарактеризовано вибірку та використані методики. Емпірична частина дослідження відбувалася у два етапи. На першому етапі респонденти були залучені з Канади та Німеччини, що дозволило провести порівняльний аналіз у межах різних типів діаспор. Однак під час первинного аналізу виникла необхідність розширити географію дослідження, щоб уникнути вузької вибіркості та впливу фактору замкненого середовища. Зокрема, у Канаді частина анкет поширювалася через вже сформовані діаспорні мережі, що могло дещо спотворити репрезентативність вибірки, зосереджуючи її у межах активного українського середовища.

На другому етапі дослідження було прийнято рішення залучити українців з різних країн світу, які емігрували з України після 2014 року внаслідок російської агресії, включаючи й тих, хто виїхав після 2022 року.

Анкети поширювалися відкрито, без фокусування на конкретних групах чи організаціях, що дозволило охопити ширше коло учасників з різними рівнями інтегрованості в українське або локальне середовище. Такий підхід зробив вибірку більш різноманітною та наближеною до реальної картини української вимушеної еміграції. Також на другому етапі дослідження ми розширили авторську анкету, що дало можливість побачити кореляцію між психологічними чинниками та національною ідентичністю. Відтак, результати другого етапу стали більш об'єктивними, оскільки включали респондентів із різним досвідом, соціальним статусом, віком, мотивацією до збереження ідентичності та рівнем участі в українських ініціативах за кордоном.

Таким чином, другий розділ дозволив створити повноцінну дослідницьку основу для аналізу впливу психологічних чинників на національну ідентичність в умовах вимушеної еміграції. Подвійний дизайн дослідження — із послідовним розширенням вибірки — забезпечив його глибину, широту та емпіричну достовірність, що стане підґрунтям для якісного аналізу у наступному підрозділі.

РОЗДІЛ 3.

АНАЛІЗ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Аналіз та обґрунтування результатів I-го етапу дослідження: вплив соціалізації як головного чинника збереження національної ідентичності, на прикладі української діаспори у Канаді та у Німеччині.

Отже, на цьому етапі дослідження було використано опитувальник автоетнічного ставлення О.М. Лозової [61] і методику «Етнічна афіліація» Г.У. Солдатової та С.В. Рижової [60], на основі яких було обраховано та виведено 7 субшкал: для опитувальника автоетнічного ставлення шкалу S, що вимірює інтегральне почуття «за» або «проти» етнічного «Я» досліджуваного, шкалу самоповаги I, шкалу самосимпатії II, шкалу очікуваного відношення від інших III та шкалу самоінтересу IV; для методики «Етнічна афіліація» субшкали етноафіліативні тенденції, які визначають високу потребу в етнічній приналежності, та анти-етноафіліативні тенденції, що визначають низьку.

Було також застосовано тест «Хто Я?» М. Куна та Т. Макпартленда [59]. В цілях дослідження тест застосовувався для виявлення актуальності етнічної ідентичності для респондентів.

Для оцінки міжгрупових відмінностей порівнювались українці, що проживають у Німеччині та Канаді, а також рівень їх залученості до українських громадських, освітніх чи культурних ініціатив за кордоном.

Результати субшкал було переведено у 100-бальну шкалу.

Також у дослідженні ми використали статистичні методи оцінки експериментальних даних, такі як описова статистика, порівняння груп з використанням критерію U Манна-Уїтні, кореляційний аналіз за Пірсоном, таблиці сполученості з використанням критерію χ^2 -квадрат, а також частотний аналіз для оцінки результатів опитувальника "Хто Я?" М. Куна та Т. Макпартленда [59].

Нами було зібрано результати 61 досліджуваних, серед яких 49 (80.3%) є жінками, а 12 (19.7%) — чоловіками. Оскільки кількість респондентів [Введіть текст тут]

чоловічої статі є малочисленою, порівняння груп за статтю не здійснювалось. Для дослідження було опитано 22 (36.1%) українців, які наразі є жителями Канади та 39 (63.9%), що є жителями Німеччини. 24 (39.3%) опитаних вказали, що не залучені до українських ініціатив закордоном, 13 (21.3%) рідко або майже ніколи не беруть у них участь, а 24 (39.3%) є залученими. Для подальшого аналізу, оскільки група «Рідко або майже ніколи» є малочисленою (13 осіб), її було об'єднано з групою «Ніколи» (24 особи) у групу «Рідко/ніколи» (39 осіб).

У Таблиці 3.1 наведено описову статистику результатів груп за країною проживання для вимірюваних субшкал.

Таблиця 3.1

Описова статистика груп за країною проживання

Змінна	Стат ь	N	Сер .Ар .	Мед іана	S D	Ш - У .	P
Етноафіл іативні Тенденці ї	Кана да	2 2	60.1	66.7	2 4 . 4	0. 8 9 1	0. 02 0
	Німе ччина	3 9	40.5	44.4	2 0 . 0	0. 9 2 7	0. 01 5
Анти- етноафілі ативні тенденції	Кана да	2 2	34.3	33.3	2 1 . 1	0. 8 9 4	0. 02 2

[Введіть текст тут]

	Німе ччина	3 9	54.7	55.6	2 3 .7	0. 9 6 2	0. 21 2
Шкала S (інтеграл ьне етнічне самостав лення)	Кана да	2 2	64.1	65.5	1 1 .1	0. 9 2 2	0. 08 3
	Німе ччина	3 9	49.3	51.7	1 5 .0	0. 9 3 5	0. 02 6
Шкала I (самопов ага)	Кана да	2 2	61.5	60.0	1 3 .9	0. 8 8 9	0. 01 8
	Німе ччина	3 9	51.1	53.3	1 3 .7	0. 9 6 4	0. 23 4
Шкала II (самосим патія)	Кана да	2 2	65.6	68.8	1 4 .8	0. 8 9 5	0. 02 3
	Німе ччина	3 9	52.1	50.0	1 3 .5	0. 9 6 3	0. 22 3

Шкала III (очікуван е відношен ня від інших)	Кана да	2 2	82.2	83.3	1 2 . 9	0. 9 0 0	0. 03 0
	Німе ччина	3 9	69.4	75.0	1 4 . 5	0. 9 6 5	0. 26 8
Шкала IV (самоінте рес)	Кана да	2 2	90.3	100. 0	1 7 . 2	0. 6 4 0	<. 00 1
	Німе ччина	3 9	76.6	75.0	1 3 . 2	0. 9 0 4	0. 00 3

Порівняння груп за країною проживання

Було проведено порівняння груп за країною проживання з використанням критерію U Манна-Уїтні, оскільки перевірка на нормальність розподілу критерієм Шапіро-Уїлка вказала на ненормальність розподілу частини змінних.

За результатом порівняння груп, наведеному у Таблиці 3.2, було виявлено відмінності між біженцями у Німеччини та Канади для всіх субшкал двох опитувальників.

Відтак, за результатами опитувальників, вимушені біженці у Канаді виявили вище інтегральне етнічне самоставлення, більш схильні до самоповаги та самосимпатії до власного народу і себе, як його частини. Як переселенці до Канади, так і до Німеччини виявили ознаки самоінтересу та

очікуваного відношення від інших до власного народу, проте за всіма субшкалами опитувальника автоетнічного ставлення було виявлено нижчі бали для українців Німеччини, порівняно з українцями Канади. Також відмінності вказують на вищу потребу канадських імігрантів у етнічній приналежності та нижчу потребу німецьких переселенців у цьому.

У підтвердження цих результатів, наводимо графіки, у яких візуально добре видно вищий рівень біженців у Канаді, ніж у Німеччині, по всіх субшкалах.

Рис. 3.1.

Шкала автоетнічного самоінтересу

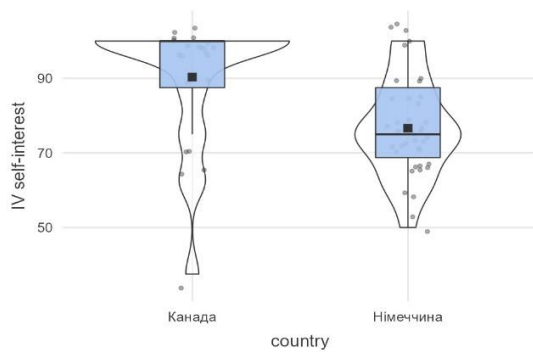

Рис.3.2

Шкала самосимпатії

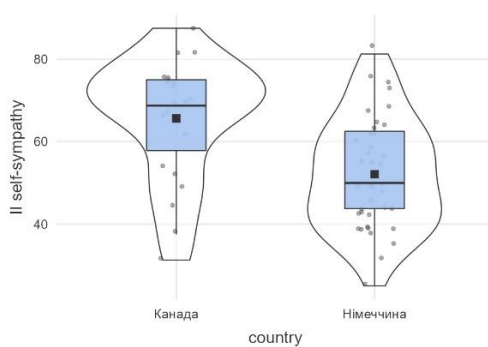

Рис.3.3.

Шкала очікуваного ставлення від інших

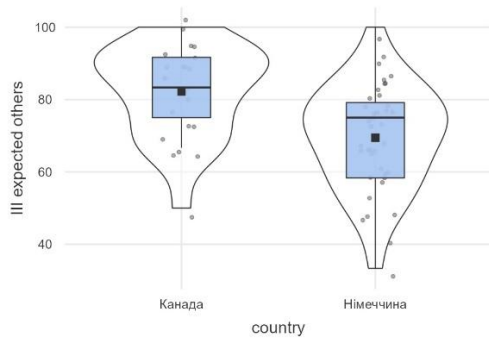

Рис.3.4.

Шкала самозахоплення

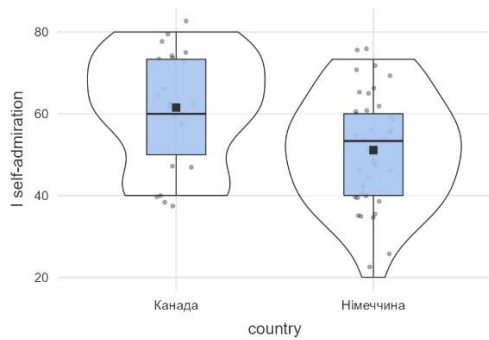
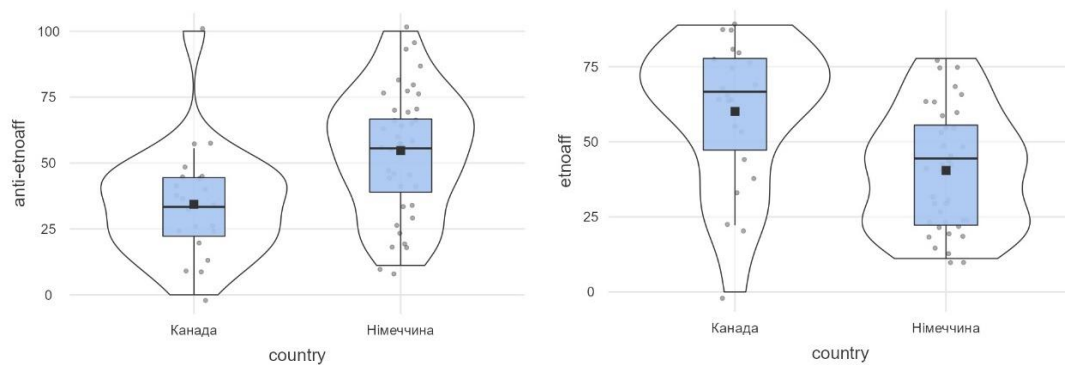

Рис.3.5.

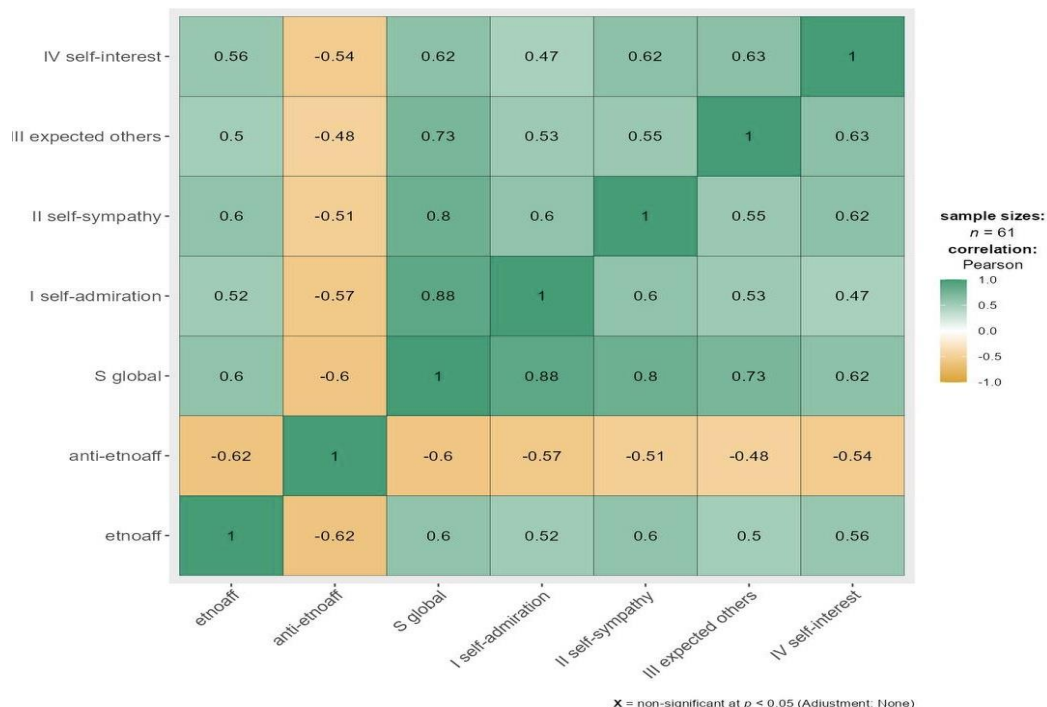
Шкали анти-етноафіліативного та етноафіліативного ставлень

Варто зауважити, що відповідно до вище наведених результатів, кореляційні зв'язки між змінними є очевидними, але все ж, ми вирішили провести і аналіз за кореляційною матрицею Пірсона. Відповідно, на графіку 2.2 представлено кореляційний аналіз, який досліджує взаємозв'язки між різними змінними, пов'язаними з рівнем національної ідентифікації, самосвідомості та залученості українських біженців у різні спільноти.

Таблиця 3.2.

Кореляційна матриця Пірсона

Отже, основні висновки.

1. Взаємозв'язок між національною етнічною афіліацією (etnoaff) та загальним рівнем самосвідомості (S global): коефіцієнт кореляції 0.6 свідчить про помірно позитивний зв'язок. Це означає, що чим більше респонденти ототожнюють себе з українською етнічною групою, тим вищий рівень загальної національної самосвідомості.

2. Антиетнічна афіліація (anti-etnoaff) та самосвідомість: кореляції з іншими змінними мають негативні значення (наприклад, -0.6 з "S global" та - [Введіть текст тут]

0.57 з “I self-admiration”). Це означає, що дистанціювання від етнічної ідентичності негативно впливає на загальну національну самосвідомість і рівень самозахоплення.

3. Зв'язок між “I self-admiration” (самозахоплення) та “S global” (загальна самосвідомість): дуже сильна позитивна кореляція 0.88 вказує, що самозахоплення сильно пов'язане з глобальним рівнем національної самосвідомості.

4. Вплив національної ідентифікації на очікування від інших (III expected others): помітно позитивна кореляція між “III expected others” та “I self-admiration” (0.73) та “II self-sympathy” (0.55) показує, що чим вищі очікування щодо інших українців, тим більше це пов'язано з внутрішньою самооцінкою та симпатією до себе.

5. Етнічна афіліація (etnoaff) та антиетнічна афіліація (anti-etnoaff): сильна негативна кореляція -0.62 між цими двома змінними є очікуваною. Це свідчить про те, що ті, хто сильно ідентифікує себе з українською спільнотою (etnoaff), значно менше схильні до антиетнічних настроїв.

Можна зробити висновки, що етнічна ідентифікація (etnoaff) є ключовим фактором, що позитивно впливає на рівень національної самосвідомості, самооцінку та загальну залученість українських біженців у діаспорні спільноти. Дистанціювання від етнічної групи (anti-etnoaff) має негативний вплив на самосвідомість і позитивну самооцінку. Очікування від інших українців за кордоном також корелюють з особистою симпатією та самоідентифікацією.

Ці результати підкреслюють важливість підтримки українських діаспорних осередків як засобу зміцнення національної ідентичності серед біженців.

Таблиця 3.3

Таблиця результатів U-тесту за країною проживання

Змінна	U	p	P і з н . с е р .	E S (г р ь)	Гру па	N	Се р- А р- р.	Ме діа на	S D
Етноаф ліатив ні Тенден ції	2 1 8	0 . 0 0 1	2 2 . 2	0 . 4 9 2	Кан ада	2 2	60. 1	66. 7	5 . 2 0
					Нім ечч ина	3 9	40. 5	44. 4	3 . 2 0
Анти- етноафі ліативн і тенден ції	2 1 4	0 . 0 0 1	- 2 2 . 2	0 . 5 0 2	Кан ада	2 2	34. 3	33. 3	4 . 5 0
					Нім ечч ина	3 9	54. 7	55. 6	3 . 7 9
Шкала S (інтегр альне	1 8 4	< . 0	1 3 . 8	0 . 5	Кан ада	2 2	64. 1	65. 5	2 . 3 8

[Введіть текст тут]

етнічне самост авленн я)		0 1		7 3	Нім ечч ина	3 9	49. 3	51. 7	2 .4 0
Шкала І (самопов ага)	2 5 6	0. 00 9	13 .3	0. 40 3	Кан ада	2 2	61. 5	60. 0	2 .9 7
					Нім ечч ина	3 9	51. 1	53. 3	2 .2 0
Шкала ІІ (самосим патія)	2 0 9	<. 00 1	12 .5	0. 51 4	Кан ада	2 2	65. 6	68. 8	3 .1 5
					Нім ечч ина	3 9	52. 1	50. 0	2 .1 6
Шкала ІІІ (очікуван є відношен ня від інших)	2 1 7	0. 00 1	16 .7	0. 49 4	Кан ада	2 2	82. 2	83. 3	2 .7 6
					Нім ечч ина	3 9	69. 4	75. 0	2 .3 2
Шкала ІV (самоінте рес)	2 0 1	<. 00 1	17 .7	0. 53 3	Кан ада	2 2	90. 3	10 0.0	3 .6 7

					Нім				2
					ечч	3	76.	75.	.
					ина	9	6	0	1
									1

За критерієм χ^2 -квадрат було виявлено зв'язок між номінативними змінними країною проживання та залученістю до українських ініціатив. Зв'язок виявився сильним ($N = 61$, $\chi^2 = 26$, $df = 1$, $p < 0.001$, $\phi = 0.653$). Такий результат свідчить про те, що існує значуща відмінність між канадськими та німецькими біженцями з України у їх залученості до українських ініціатив за кордоном, і за результатами, наведеними у Таблиці 2.4, ми бачимо, що 81.8% опитаних жителів Канади беруть участь у різного роду ініціативах української громади, а 84.6% опитаних біженців Німеччини роблять це рідко або ніколи. Ймовірно, бажання бути залученим до українських ініціатив за кордоном може бути наслідком низької потреби в етнічній приналежності, спираючись на результати попереднього тесту U Манна-Уїтні. Натомість українці Канади мають вищі показники за всіма субшкалами.

Відповідно до цих даних, можна зробити припущення, що існує кореляція між соціалізацією (а саме, залученістю до громадських ініціатив) та наявністю національної ідентичності в українців у вимушеній еміграції.

Таблиця 3.4

Таблиця сполученості змінних «Країна» та «Залученість до ініціатив»

Країна	Counts	Залученість до ініціатив		
		Рідко/ ніколи	Так	Total
Канада	Observed	4	18	22
	Expected	13.3	8.66	22.0
	% of total	18.2 %	81.8 %	100.0 %
Німеччина	Observed	33	6	39
	Expected	23.7	15.34	39.0
	% of total	84.6 %	15.4 %	100.0 %
Total	Observed	37	24	61
	Expected	37.0	24.00	61.0
	% of total	60.7 %	39.3 %	100.0 %

Оцінка результатів тесту «Хто я?» М. Куна та Т. Макпартленда

Тест «Хто я?» було застосовано для порівняння актуальності національної ідентичності для респондентів, що проживають у Канаді та Німеччині. Відтак, відповідно до результатів тесту було виявлено наступні результати ранжування.

Перше місце ранжування. 9 респондентів з Канади поставили на перше місце «Українець» або «Українка», що складає 40.9% Канадської вибірки (N=22). При цьому 2 людини з Німеччини (5% від 39) поставили на перше місце «Українку», і ще 3 – «Біженку» (7% від 39).

Друге місце ранжування. 5 респонденток з Німеччини (12% від 39) поставили на друге місце «Українку», що також зробила 1 респондентка з Канади (4.5% від 22). Також по двоє людей обох країн поставили на друге місце «Біженку».

Третє місце ранжування. «Українку» поставили на третю позицію одна жителька Канади (4.5% від 22) та 2 Німеччини (5% від 39). «Біженку» також вказали по одній особі з кожної країни.

Четверте місце ранжування. «Українку» поставили на четверту позицію дві жительки Канади (9% від 22) та 4 жительки Німеччини (10% від 39). «Біженку» також вказали одна жінка з Канади та 2 з Німеччини. «Патріотку» вказали по одній особі з кожної країни.

П'яте місце ранжування. Семеро українських біженців у Німеччині, включаючи жінок та чоловіків, вказали «Українця» та «Українку» (17.9% від 39), натомість 3 людей з Канади поставили ці слова на п'яте місце (13% від 22). Біженку вказала одна жителька Канади. Двоє жителів Канади також вказали такі слова як «Громадянин» та «Волонтер».

Шосте місце ранжування. Двоє жителів Німеччини вказали «Українця» та «Українку» (5% від 39), як і одна жителька Канади (4.5% від 22). «Біженку» вказали двоє з обох країн. «Патріота» вказав один житель Канади.

Сьоме місце ранжування. «Українку» вказала одна людина з Німеччини (2.5% від 39). «Біженку» – три з Німеччини та одна з Канади. «Волонтерку» – одна жителька Канади. Один житель Німеччини вказав «Любитель свого народу» та один житель Німеччини – «Патріот».

Восьме місце ранжування. «Українку» вказали 3 жительки Німеччини (7.6%). 3 жительок Німеччини вказали «Біженку», «Громадянку» та «Вимушену емігрантку». Один житель Канади – «Громадського діяча».

Дев'яте місце ранжування. Троє жительок Німеччини вказали «Українку». Двоє жителів Німеччини «Волонтер» та «Майже німець».

Десяте місце ранжування. Одна жителька Німеччини вказала «Українку» (2.5% від 39). Один житель Німеччини вказав «Емігрант».

11-е місце. Один житель Канади вказав «Українець» (4.5% від 22).

12-е місце. Один житель Канади вказав «Громадянин».

14-е місце. Одна жителька Німеччини вказала «Жителька Ірпеня».

15-е місце. Одна жителька Німеччини вказала «Українку» (2.5%).

17-е місце. Одна жителька Канади вказала «Мітингувальницю».

Таким чином, на основі проведеного аналізу зведені результати представлено в Таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

Аналіз риси «Українець/ українка» за тестом «Хто Я?»

Позиція рис «Українець/ українка»	Німеччина (N=39)		Канада (N=22)	
	1	2	5%	9
2	5	12%	1	4.5%
3	2	5%	1	4.5%
4	4	10%	2	9%
5	7	17.9%	3	13%
6	2	5%	1	4.5%
7	1	2.5%	—	—
8	3	7.6%	—	—
9	3	7.6%	—	—
10	1	2.5%	—	—
11	—	—	1	4.5%
15	1	2.5%	—	—
ВСЬОГО	31	79.5%	18	81.8%

Як видно з Таблиці 3.5, українські біженці Канади вказували «Українця/українку» переважно з 1-ї по 6-у позицію на відміну від імігрантів Німеччини, які найчастіше ставили цю рису на 4-5 місце. Порівняно з переселенцями до Німеччини дещо більше переселенців до Канади вказували цю рису (81.8% серед канадських та 79.5% серед німецьких переселенців).

3.2. Аналіз та обґрунтування результатів II-го етапу дослідження: вплив психологічних чинників на збереження національної ідентичності у вимушеній еміграції.

Отже, у попередньому підрозділі ми проаналізували отримані нами результати на першому етапі дослідження. За цими даними ми зрозуміли, що необхідно доопрацювати та переосмислити методику збирання інформації, розширити географію вибірки та видозмінити авторську анкету. Тож, на другому етапі дослідження ми сфокусувалися не лише на двох країнах, а на всьому світі. І тут нашою вибіркою стали українці, які знаходяться у вимушеній еміграції у різних країнах. Вибірка складається зі 138 респондентів. Опитування здійснювалося таким же чином, як і на першому етапі – анонімно за допомогою Google Forms.

Спершу розглянемо профіль типового респондента.

Таблиця 3.6.

Описова статистика субшкал

«Методики для визначення соціокультурної ідентичності»

Змінна	N	Сер. Ар.	Мед.	SD	Мін.	Макс.
Соціокультурна ідентичність	138	45.9	46.5	7.31	24	61
Регіональна ідентичність	138	12.8	13	3.41	6	24
Расизм	138	17.7	18	4.10	8	30

Типовий респондент за субшкалою Соціокультурної ідентичності має результат, що знаходиться на межі позитивного та негативного (Сер. Ар.=45.9,

[Введіть текст тут]

SD=7.31), з невеликим нахилом в бік позитивного. Регіональна ідентичність респондента має позитивний результат (Сер. Ар.=12.8, SD=3.41). Респонденту не характерні расистські погляди (Сер. Ар.=17.7, SD=4.03).

Менша кількість балів вказує на краще розуміння респондентом власної регіональної ідентичності, а також на відсутність расистських поглядів. Більша кількість балів за шкалою Соціокультурної ідентичності вказує на вищу схильність до етноцентричності.

Перевіримо, чи є відмінності між респондентами за материнською (першою) мовою за субшкалами ОСКІ. Для цього розглянемо нормальність розподілу змінних, аби визначитись з типом статистичного критерію, доцільним для використання при порівнянні груп.

Відтак, оскільки обсяги груп рівні 73, першочергово російськомовним респондентам та 65 українськомовним, було обрано критерій Шапіро-Уїлка для оцінки нормальності розподілу для трьох субшкал. На основі результатів тесту було обрано параметричний критерій t Стьюдента, показники тесту Шапіро-Уїлка (W та p) наведу в Таблиці 3.7.

Таблиця 3.7.

Порівняння груп за материнською мовою для субшкал «Методики для визначення соціокультурної ідентичності»

Змінна	Матер. мова	N	Шапіро-Уїлк		Стьюдент		d Коена	Сер. Арифм.
			W	p	t	P		
Соціокультурна ідентичність	Рос.	73	0.983	0.455	-0.690	0.491	-0.118	45.5
	Укр.	65	0.980	0.378				46.4
Регіональна ідентичність	Рос.	73	0.968	0.059	3.061	0.003	0.522	13.6
	Укр.	65	0.972	0.141				11.9
Расизм	Рос.	73	0.988	0.701	-0.819	0.414	-0.140	17.4
	Укр.	65	0.971	0.131				18.0

Відповідно до показників тесту було виявлено наявність відмінностей між респондентами, чиєю першою мовою була російська, та тих, чиєю першою мовою була українська, за балами субшкали Регіональної ідентичності ($t=3.061$, $p=0.003$). Сила ефекту відмінностей виявилась середньою ($d=0.522$). Респонденти, що першочергово з дитинства розмовляли російською, в середньому отримали бал за шкалою Регіональної ідентичності вищий на 1.728 балів, ніж ті респонденти, які говорили українською з дитинства, що вказує на те, що першочергово російськомовні респонденти дещо менш схильні до підтримки власної регіональної ідентичності.

Тепер перевіримо, чи є відмінності між респондентами за мовою, якою вони спілкуються зараз у побуті, за субшкалами ОСКІ. Для цього розглянемо нормальність розподілу змінних, аби визначитись з типом статистичного критерію, доцільним для використання при порівнянні груп. Група, що обрала в цьому питанні ані українську, ані російську, а іншу мову, складала всього 5 осіб, тому вони були виключені, оскільки є замалою вибіркою для порівняння.

Обсяги груп рівні 56 російськомовним респондентам та 77 українськомовним, тому було обрано критерій Шапіро-Уїлка для оцінки нормальності розподілу для трьох субшкал ОСКІ. На основі результатів тесту було обрано параметричний критерій t Стьюдента, показники тесту Шапіро-Уїлка (W та p) також наведу в Таблиці 3.8.

Таблиця 3.8.

Порівняння груп за мовою у побуті зараз для субшкал «Методики для визначення соціокультурної ідентичності»

Змінна	Мова зараз	N	Шапіро-Уїлк		Стьюдент		d Коена	Сер. Ари фм.
			W	p	t	P		
Соціокультурна ідентичність	Рос.	56	0.980	0.474	-4.10	<.001	-0.720	43.1
	Укр.	77	0.983	0.383				48.1
	Рос.	56	0.968	0.136	1.37	0.174	0.240	13.2

[Введіть текст тут]

Регіональна ідентичність	Укр.	77	0.978	0.197				12.4
Расизм	Рос.	56	0.985	0.714	-3.41	<.001	-0.599	16.4
	Укр.	77	0.984	0.472				18.8

Відповідно до показників тесту було виявлено наявність відмінностей між російськомовними та українськомовними респондентами за балами субшкали Соціокультурної ідентичності ($t=-4.1$, $p<0.001$). Сила ефекту відмінностей виявилась середньою ($d=-0.72$). Українськомовні респонденти отримали в середньому бал за шкалою Соціокультурної ідентичності вищий на 5 балів, ніж російськомовні респонденти, що вказує на те, що українськомовні респонденти більше тяжіють до соціокультурної ідентичності, ніж російськомовні, оскільки вищий бал за цією шкалою вказує на вищу етноцентричність.

Було виявлено відмінності між російськомовними та українськомовними респондентами за балами субшкали Расизм ($t=-3.41$, $p<0.001$). Сила ефекту відмінностей виявилась середньою ($d=-0.599$). Українськомовні респонденти отримали в середньому бал за шкалою Расизму вищий на 2.378 бали, ніж російськомовні респонденти, що вказує на те, що українськомовні респонденти більш схильні до расизму, ніж російськомовні. Можливо, такий негативний результат зумовлений ставленням патріотично налаштованого українськомовного населення до росіян.

Тепер перевіримо, чи є відмінності між респондентами за прослуховуванням російських виконавців за субшкалами ОСКІ.

Обсяги груп рівні 101, що не слухають російських виконавців, і 34, що слухають. На основі результатів тесту Шапіро-Уїлка було обрано параметричний критерій t Стюдента, показники тесту Шапіро-Уїлка (W та p) також наведено у Таблиці 3.8.

Таблиця 3.8.

Порівняння груп за прослуховуванням російських виконавців для субшкал «Методики для визначення соціокультурної ідентичності»

Змінна	Музика	N	Нормальність розподілу		Ст'юдент		d Коена	Сер. Арифм.
			W	p	t	P		
Соціокультурна ідентичність	Ні	101	0.980	0.127	4.115	<.001	0.816	47.4
	Так	34	0.984	0.894				41.7
Регіональна ідентичність	Ні	101	0.972	0.033	0.712	0.478	0.141	12.8
	Так	34	0.973	0.546				12.3
Расизм	Ні	101	0.986	0.380	2.874	0.005	0.570	18.3
	Так	34	0.956	0.189				16.1

Відповідно до показників тесту було виявлено наявність відмінностей між неслухачами та слухачами російських виконавців за балами субшкали Соціокультурної ідентичності ($t=4.115$, $p<0.001$). Сила ефекту відмінностей виявилась великою ($d=0.816$). Неслухачі отримали в середньому бал за шкалою Соціокультурної ідентичності вищий на 5.7 балів, ніж слухачі, що вказує на те, що неслухачі російських виконавців значно більше тяжіють до соціокультурної ідентичності, ніж слухачі російських виконавців.

Було виявлено відмінності між неслухачами та слухачами російських виконавців за балами субшкали Расизм ($t=2.874$, $p=0.005$). Сила ефекту відмінностей виявилась середньою ($d=0.570$). Неслухачі отримали в середньому бал за шкалою Расизму вищий на 2.3 бали, ніж слухачі, що вказує на те, що неслухачі більш схильні до расової нетолерантності, ніж слухачі. Можливо, це стосується толерантності слухачів російських виконавців до цих виконавців і толерантності до росіян як результату їх деякої аполітичності.

Тепер перевіримо, чи є відмінності між респондентами за переглядом відеоконтенту російських медіа за субшкалами ОСКІ.

Обсяги груп рівні 95, що не переглядають відеоконтент російських медіа, і 40, що переглядають. На основі результатів тесту Шапіро-Уїлка було обрано параметричний критерій t Стьюдента, показники тесту Шапіро-Уїлка (W та p) також наведу в Таблиці 3.9.

Таблиця 3.9.

Порівняння груп за переглядом російського відеоконтенту для субшкал «Методики для визначення соціокультурної ідентичності»

Змінна	Відео-контент	N	Нормальність розподілу		Стьюдент		d Коена	Сер. Арифм.
			W	p	t	P		
Соціокультурна ідентичність	Ні	95	0.982	0.203	2.505	0.013	0.4721	47.0
	Так	40	0.969	0.346				43.6
Регіональна ідентичність	Ні	95	0.957	0.004	-0.523	0.602	-	12.6
	Так	40	0.974	0.488				12.9
Расизм	Ні	95	0.987	0.473	2.295	0.023	0.4326	18.3
	Так	40	0.967	0.286				16.5

Відповідно до показників тесту було виявлено наявність відмінностей між неглядачами та глядачами відеоконтенту російських медіа за балами субшкали Соціокультурної ідентичності ($t=2.505$, $p=0.013$). Сила ефекту відмінностей виявилась малою ($d=0.4721$). Неглядачі отримали в середньому бал за шкалою Соціокультурної ідентичності вищий на 3.4 бали, ніж глядачі, що вказує на те, що неглядачі російських медіа більше тяжіють до соціокультурної ідентичності, ніж глядачі.

Було виявлено відмінності між неглядачами та глядачами російських медіа за балами субшкали Расизм ($t=2.295$, $p=0.023$). Сила ефекту відмінностей виявилась малою ($d=0.4326$). Неглядачі отримали в середньому бал за шкалою Расизму вищий на 1.75 бали, ніж глядачі, що вказує на те, що неглядачі більш схильні до расової нетолерантності, ніж глядачі російських медіа.

[Введіть текст тут]

Тепер перевіримо, чи є відмінності між респондентами за тим, чи беруть вони участь у житті українських громад за кордоном, за субшкалами ОСКІ.

Обсяги груп рівні 55, що не беруть участі, та 82, що беруть участь. На основі результатів тесту Шапіро-Уїлка було обрано параметричний критерій t Стьюдента, показники тесту Шапіро-Уїлка (W та p) також наводимо в Таблиці 3.10.

Таблиця 3.10.

Порівняння груп за участю у житті українських громад за кордоном для субшкал «Методики для визначення соціокультурної ідентичності»

Змінна	Участь	N	Нормальність розподілу		Стьюдент		d Коена	Сер. Арифм.
			W	p	t	p		
Соціокультурна ідентичність	Ні	55	0.970	0.186	-2.08	0.039	-0.363	44.3
	Так	82	0.979	0.203				46.9
Регіональна ідентичність	Ні	55	0.973	0.248	3.35	0.001	0.584	13.9
	Так	82	0.968	0.041				12.0
Расизм	Ні	55	0.973	0.253	-4.20	<.001	-0.732	16.0
	Так	82	0.985	0.460				18.8

Відповідно до показників тесту, було виявлено наявність відмінностей між незалученими та залученими до життя українських громад за кордоном за балами субшкали Соціокультурної ідентичності ($t=-2.08$, $p=0.039$). Сила ефекту відмінностей виявилась малою ($d=-0.363$). Залучені отримали в середньому бал за шкалою Соціокультурної ідентичності вищий на 2.6 бали, ніж незалучені, що вказує на те, що залучені до життя українських громад більше тяжіють до соціокультурної ідентичності, ніж незалучені респонденти.

Було виявлено відмінності між незалученими та залученими до життя українських громад за кордоном за балами субшкали Регіональної
[Введіть текст тут]

ідентичності ($t=3.35$, $p=0.001$). Сила ефекту відмінностей виявилась середньою ($d=0.584$). Незалучені отримали в середньому бал за шкалою Регіональної ідентичності вищий на 1.9 бали, ніж залучені, що вказує на те, що незалучені менш схильні до регіональної прив'язаності. Цей результат закономірний: особи, що більш схильні до формування регіональної ідентичності, шукають за кордоном «земляків», і тому, ймовірно, беруть участь у житті українських громад.

Було виявлено відмінності між незалученими та залученими до життя громад за кордоном за балами субшкали Расизм ($t=-4.2$, $p<.001$). Сила ефекту відмінностей виявилась середньою ($d=-0.732$). Залучені отримали в середньому бал за шкалою Расизму вищий на 2.8 бали, ніж незалучені, що вказує на те, що залучені більш схильні до расової нетолерантності.

Розглянемо результати дисперсійного аналізу для змінної «Найвірогіднішим фактором повернення в Україну після закінчення війни для Вас є...». Для обрання критерію було застосовано Assumption Checks в jamovi. Оскільки результати тесту Шапіро-Уїлка були такими: $W=0.983$, $p=0.1$ (підтверджена нормальність розподілу), а результати тесту Левене такими: $Levene's=0.972$, $p=0.4$ (підтверджена рівність дисперсій), було обрано критерій Фішера.

За тестом Фішера відмінності між групами були виявлені лише для субшкали Регіональної ідентичності.

Таблиця 3.11.

**Порівняння груп фактором повернення до України для субшкал
«Методики для визначення соціокультурної ідентичності»**

Змінна	Фішер		Твердження	N	р-значення при пост-хок тесті Т'юкі		
	F	P			Адапт.	Економ.	Прийн.
Регіональна ідентичність	5.24	0.002	Адаптованість	41	—		
			Економіка	30	0.911	—	
			Прийняття	31	0.967	0.997	—
			Не повернуся	32	0.016	0.005	0.008

Відповідно до пост-хок тесту Т'юкі респонденти, що відповіли «Не маю планів повертатися в Україну» значно відрізняються за балами субшкали Регіональної ідентичності від кожної з трьох інших груп. Наведемо середні бали за шкалою Регіональної ідентичності для цих підгруп:

- «Ваш рівень адаптованості до життя у країні, де ви зараз перебуваєте» — 12.5 балів.
- «Економічна ситуація в Україні» — 12 балів.
- «Розуміння того, що Україна як держава і українське суспільство прийме вас і не буде дискримінувати» — 12.1 бали.
- «Не маю планів повертатися в Україну» — 14.8 бали.

Як видно, ті, хто не планують повертатися, мають вищий бал, а отже нижчу схильність до регіональної прив'язаності. При цьому респонденти, які обрали інші 3 варіанти відповіді, мають переважно однаковий середній бал.

Наостанок розглянемо хі-квадрат тест для номінальних змінних, щоб оцінити наявність зв'язків між досліджуваними характеристиками нашої вибірки. Було виявлено зв'язок між змінними «Материнська мова» та «Мова зараз» спираючись на хі-квадрат тест ($\chi^2=15.6$, $p<0.001$), при якому переважна більшість тих, хто з дитинства спілкувались українською зараз спілкуються

українською (47 з 62). При цьому 57.7% першочергово російськомовних респондентів наразі також спілкуються російською (41 з 70).

Також за хі-квадрат тестом, зв'язок виявили змінні «Мова зараз» та «Прослуховування російських виконавців» ($\chi^2=12.9$, $p<0.001$): 85.5% тих, хто спілкується українською, не слухають російських виконавців (65 з 76).

Зв'язок виявили змінні «Мова зараз» та «Перегляд російських медіа» ($\chi^2=6.97$, $p=0.008$): 78.9% тих, хто спілкується українською, не дивляться російський відеоконтент (60 з 76).

Зв'язок виявили змінні «Прослуховування російських виконавців» та «Перегляд російських медіа» ($\chi^2=31.1$, $p<0.001$): 83% тих, хто не слухає російських виконавців, не дивляться російський відеоконтент (83 зі 100).

3.3. Практичні рекомендації щодо збереження національної ідентичності у вимушеній еміграції.

З огляду на масштабну хвилю вимушеної еміграції громадян України внаслідок війни, питання збереження їхньої національної ідентичності стає стратегічно важливим. Аналіз результатів дослідження, проведеного спочатку серед українців, які перебувають у вимушеній еміграції у Канаді та Німеччині, а потім і в інших країнах світу, дозволяє сформувати комплекс рекомендацій для активної громадськості, державних органів, громадських організацій та освітніх інституцій.

1. Соціалізація (зулученість українців за кордоном в українські осередки):

- підтримувати формування українських спілкувань і центрів спільнот у місцях компактного проживання;
- розвивати програми менторства і наставництва для новоприбулих у вимушеній еміграції від українців, які мають досвід тривалої інтеграції за кордоном;
- створювати флешмоби, сучасні цікаві культурні події, навколо яких українці самі матимуть бажання об'єднуватися;

- давати можливість українським музичним виконавцям, гуртам, театрам можливість гастролювати за кордоном.

2. Освіта як основа збереження ідентичності:

- підтримувати українські суботні школи, школи вихідного дня, онлайн-платформи для дітей і дорослих та осучаснювати їх;
- розробити і впровадити державну програму дистанційного навчання з українських предметів для дітей у вимушеній еміграції;
- надавати гранти для школярів і студентів, які перебувають за кордоном;
- залучати молодь після закінчення вищих навчальних закладів за кордоном до роботи в Україні, надаючи їм гарні умови праці й можливості реалізації (держава та бізнес).

3. Спільна історична пам'ять і національний наратив:

- створювати доступний інформаційний і культурний контент про історію України (відео, блоги, комікси, інтерактивні проекти);
- підтримувати виставки, лекції, пам'ятні заходи, присвячені важливим подіям з історії України.

4. Спільні традиції і ритуали:

- підтримувати святкування українських традиційних свят, обрядів, кулінарних фестивалів;
- розробити культурні календарі для громад за кордоном, щоби координувати спільні події та підсилювати почуття єдності.

5. Мова як фундамент ідентичності:

- розробляти привабливі мовні курси для дітей і дорослих з сучасною методологією;
- заохочувати українських переходити на українську у повсякденному спілкуванні, створюючи сприятливе мовне середовище;
- робити українську модною серед молоді.

6. Реінтеграція та повернення до України:

- інформувати українців у вимушеній еміграції про готовність держави до їхнього повернення;
- створювати спеціальні державні програми для адаптації тих, хто повертається: пільги, перекваліфікація, психологічна підтримка.

7. Моніторинг і дослідження психологічних чинників:

- регулярно проводити соціально-психологічні дослідження серед українців у вимушеній еміграції, залучаючи сучасні психодіагностичні методики.
- поширювати результати серед державних і громадських інституцій для корегування політик.

8. Підтримка ініціатив знизу (активною громадськістю):

- долучатися до волонтерських, молодіжних, мистецьких проєктів українців за кордоном;
- надавати мікрогранти на реалізацію ідей, що сприяють збереженню національної ідентичності.

9. Психологічна інтервенція та ідентичність:

- забезпечити психологів і консультантів методичними розробками з теми національної ідентичності в умовах травматичної міграції;
- включати теми самоідентичності та роботи з культурною травмою в програми супроводу для біженців.

10. Інституційна політика та підтримка на державному рівні.

Важливим етапом у розбудові цілісної державної політики, спрямованої на підтримку українців у вимушеній еміграції, стало створення Міністерства національної єдності України. Діяльність цієї інституції покликана забезпечити не лише координацію соціально-економічної підтримки громадян за кордоном, а й розробку та реалізацію заходів, спрямованих на збереження національної ідентичності. Особливу увагу в межах її компетенції слід приділяти культурному, освітньому та соціально-

психологічному вимірам, адже саме культура, мова, система традицій, ритуалів та освіта відіграють ключову роль у збереженні колективної ідентичності та почуття належності до української нації.

Окремо варто наголосити на позитивному досвіді Канади як прикладу підтримки національної ідентичності українців у вимушеній еміграції. Канада демонструє мультикультурний підхід, що охоплює підтримку громади від колиски до могили — тобто від дитячого садка до догляду за літніми людьми. Така модель може стати орієнтиром для інших країн і структур, що працюють із українцями.

Ці рекомендації можуть стати основою стратегічного бачення того, як держава, суспільство та кожен громадянин мають можливість долучитися до збереження української культурної тяглості, мови, пам'яті та солідарності у глобальному просторі.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Отже, у дослідженні було використано комплекс методик, що дозволило всебічно і комплексно підійти до питання національної ідентичності українців, які тимчасово проживають у Німеччині та Канаді, а також проаналізувати вплив певних психологічних чинників на збереження національної ідентичності українців у вимушеній еміграції. На першому етапі дослідження застосування опитувальника автоетнічного ставлення [61] та методики «Етнічна афіліація» [60] дозволило оцінити інтегральне почуття національного «Я», рівень самоповаги, самосимпатії, очікуваного відношення до власного народу та тенденції до національної приналежності. Тест «Хто я?» [59] дав можливість визначити актуальність національної ідентичності респондентів. Дослідження охопило 61 респондента, серед яких 80.3% жінки. Порівняння за статтю не проводилось через диспропорцію у вибірці. За місцем проживання 36.1% респондентів були із Канади, 63.9% із Німеччини. За результатами аналізу за допомогою критерію U Манна-Уїтні було виявлено значущі відмінності між групами за країною проживання за всіма

субшкалами, що вказує на вище інтегральне етнічне самоствавлення та більшу потребу в етнічній приналежності серед переселенців до Канади. Застосування χ^2 -критерію показало сильний зв'язок між країною проживання та рівнем залученості до українських ініціатив, що демонструє вищий рівень активності канадських переселенців. За результатами тесту «Хто я?» переважна кількість канадських респондентів ставили національну ідентичність на перші місця у своєму ранжуванні, у той час як німецькі респонденти частіше вказували цю рису на середніх або нижчих позиціях.

Таким чином, використані методики і статистичні підходи дозволили отримати надійні результати, які висвітлюють особливості етнічної ідентичності та залученості українців за кордоном залежно від країни проживання. Спираючись на результати дослідження, українці у Канаді виявляють вищу залученість до українських ініціатив, що можна пояснити кількома факторами. Канада має довгу історію української діаспори та підтримує етнічні громади через багатокультурну політику, що стимулює збереження національної ідентичності. У Німеччині, натомість, діаспора менш організована через пізніші хвилі міграції та асимілятивний підхід інтеграції. Крім того, українці у Канаді мають кращі умови для організації спільнот завдяки географічній концентрації та розвинутим культурним осередкам. Як ми бачимо з результатів, для канадських переселенців національна ідентичність є важливішою складовою самоусвідомлення, що ймовірно додатково мотивує їх брати участь у громадському житті.

Невеликий розмір вибірки обмежує можливість робити висновки про всю популяцію вимушених українських біженців Канади та Німеччини. Учасники дослідження можуть не повністю відображати різноманіття досвіду, рівня інтеграції, культурного фону чи мотивацій інших біженців. Для подальших досліджень на дану тему та надійних висновків корисним буде залучити до проходження опитування більшу кількість респондентів з обох країн.

На другому етапі дослідження було проведено дослідження психологічних чинників збереження національної ідентичності в умовах

вимушеної еміграції. Для дослідження було застосовано «Методику для визначення соціокультурної ідентичності (ОСКІ)» (за О.В.Крупенко та О.В.Фроловою) [62], в інтерпретацію якої було запропоновано правки відповідно до неточностей оригіналу. Також застосовувались 7 питань для розподілу осіб на групи, що порівнювались за допомогою t-тесту критерієм Стьюдента та дисперсійного аналізу критерієм Фішера та пост-хок тестом Тьюкі. Застосовувались також таблиці сполученості, визначення результатів яких ґрунтувалось на критерії хі-квадрат.

Вибірка склала 138 осіб. Всі питання для групових порівнянь, окрім віку, мали підгрупи складом від 30 осіб, а отже були допущені до порівнянь за субшкалами ОСКІ. Вікові групи не порівнювались через високу диспропорційність і незадовільність вимозі величини (мінімум 30 осіб в кожній підгрупі).

На основі результатів аналізу було виявлено, що до соціокультурної ідентичності більше тяжіють українськомовні респонденти, аніж російськомовні, а також ті, хто не слухають російських виконавців та не переглядають російський відеоконтент чи медіа. Ті, хто залучені до життя українських громад за кордоном, також більш схильні до етноцентричності, на відміну від тих, хто не залучені.

Регіональна ідентичність дещо більш розвинена у тих, хто першою мовою мав українську, а також у тих, хто більш зацікавлений у житті українських громад за кордоном.

Расова нетолерантність більш характерна респондентам, що є українськомовними зараз, не слухають російських виконавців, не переглядають російський медійний відеоконтент, залучені до життя українських громад за кордоном. Оскільки анкета пропонувалась особам, що виїхали за кордон через війну Росії проти України, а також перед проходженням опитувальника ОСКІ респондентам ставились питання про споживання російського контенту та говоріння їх мовою, ймовірно вищі

результати расистських нахилів можна проінтерпретувати як негативне ставлення більш патріотично та етноцентрично налаштованих респондентів до росіян. Цей висновок радше є гіпотезою для майбутніх досліджень, оскільки наразі ми не можемо зробити такий висновок напевне, проте, зважаючи на обставини анкетування, є підстави вважати цю гіпотезу вагомою.

Важливо також вказати, що більшість тих, хто спілкується українською зараз, не слухають російських виконавців та не переглядають російський медіаконтент. Значний зв'язок спостерігається і між цими змінними: ті, хто не слухають російських виконавців, в більшості, не переглядають російський медіаконтент.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного комплексного теоретичного та емпіричного дослідження було з'ясовано, що збереження національної ідентичності українців у вимушеній еміграції є багатовимірним і динамічним процесом, на який впливають як внутрішньоособистісні чинники (мотиваційна, ціннісна, емоційна сфери), так і соціокультурні та політичні обставини приймаючої країни. З'ясовано, що національна ідентичність формується та підтримується у взаємодії низки психологічних факторів, які були класифіковані, досліджені та проаналізовані в ході дипломної роботи.

На першому етапі емпіричного дослідження було застосовано кілька методик: «Автоетнічне ставлення» [60], «Етнічна афіліація» [60], а також проективна методика «Хто я?» [59], що дозволило зібрати якісні та кількісні дані про рівень інтегрованості національного «Я» в самосвідомість респондентів. Аналіз показав, що українці у Канаді частіше за німецьких респондентів ставили свою національність на перші позиції у відповіді на запитання «Хто я?». Крім того, рівень етнічної самоповаги та почуття належності до української спільноти у Канаді був суттєво вищим. Цей феномен можна пояснити історичною тяглістю української присутності в Канаді, де громади мають розгалужену інфраструктуру підтримки, розвинену систему українознавчих шкіл, церков, культурних осередків — від дитячих садків до будинків для літніх людей. У Канаді реалізується принцип «від колиски до могили», що дозволяє інтегрувати національну ідентичність у повсякденне життя на всіх етапах.

У Німеччині ситуація ускладнена пізнішим формуванням українських громад, а також відсутністю структурованої державної підтримки національних меншин. Проте саме в Німеччині спостерігається динаміка зростання громадянської активності українців, яка, за наявності належної підтримки, може сприяти посиленню етнічної самоідентифікації.

Водночас результати дослідження показали, що навіть у менш сприятливих умовах збереження національної ідентичності можливе завдяки таким психологічним чинникам, як:

1. Соціалізація в українському середовищі: ті, хто активно залучені до життя громади, демонструють вищий рівень етнічної афіліації.

У вимушеній еміграції, коли звичне соціальне середовище зруйноване, потреба у приналежності до «своїх» посилюється. Індивід шукає нові точки опори, які дозволяють відновити когнітивну та емоційну цілісність. Участь у національних спільнотах — це не лише культурна, а й глибоко психологічна потреба: вона сприяє зменшенню почуття ізоляції, зміцнює самоідентифікацію та дозволяє отримувати соціальне визнання. Як підкреслював Таджфел: «Ми визначаємо себе через те, що ми є членами певної соціальної групи, і саме це дає нам основу для інтерпретації світу й себе в ньому» [14].

2. Освіта: національно орієнтований підхід та доступ до україномовної освіти (зокрема в онлайн-форматі) є критично важливим для збереження ідентичності українських дітей за кордоном.

Як зазначає історик Микола Костомаров у своїй праці *«Дві руські народності»* [52], рівень освіченості народу прямо впливає на здатність до збереження своєї культури, традицій і самоусвідомлення: «Трапиться народ більш освічений, то він упертіше стоятиме за свою старовину, міцніше держатиметься за свої звичаї й довший час берегтиме пам'ять своїх предків... Стріча з народом слабшим зміцняє народність сильнішого, як стріча з сильнішим знесилює її» [52]. Ця теза набуває особливої актуальності в контексті української діаспори після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році. Перебуваючи в культурно потужних країнах Заходу, українські родини опиняються перед викликом: як зберегти українську ідентичність у середовищі, де домінують інші наративи, мови, системи цінностей? Відповідь — у національно орієнтованій освіті, що охоплює не [Введіть текст тут]

лише навчальні заклади, а й неформальні ініціативи: недільні школи, освітні гуртки, онлайн-платформи, культурні центри.

3. Цілісний образ народу: саморозуміння і гордість.

Одним із ключових психологічних чинників збереження національної ідентичності в умовах вимушеної еміграції є цілісний образ народу — емоційно насичене, символічне уявлення про спільноту, до якої індивід належить. Це уявлення включає в себе відчуття історичної глибини, моральної гідності, героїзму, спільних цінностей, сучасних досягнень та майбутніх прагнень. Воно підтримується через спільну пам'ять, культуру, мову, освіту, медіа і традиції. Особливо вразливим це уявлення стає в умовах еміграції, коли людина фізично відокремлена від середовища, в якому ця ідентичність формувалася. Водночас, саме в такій ситуації воно може стати джерелом стійкості та надії.

4. Спільна історія як основа культурної пам'яті.

Одна з ключових умов збереження національної ідентичності — це усвідомлення приналежності до спільної історії. За Е. Смітом, нація визначається не лише спільною територією чи мовою, а й міфом про спільне минуле, який є фундаментом колективної пам'яті [5]. Цей міф не лише пояснює, ким є нація, а й формує підстави для емоційної єдності, що є надзвичайно важливою в умовах війни та вигнання. Як зазначає історик Ярослав Грицак, історія — це те, що дає нам підставу пишатися собою і розуміти, чому ми є такими, якими є [51].

5. Традиції та ритуали: святкування Різдва, Великодня, Івана

Купала, нових, важливих для сучасних українців знакових дат, у громаді сприяє відтворенню спільного культурного поля.

Як зазначає М.Гібернау, саме повторювані культурні практики — ритуали, традиції, пісні, свята — формують відчуття належності до нації, навіть коли її представники перебувають фізично розділеними [48]. Для українців ритуальна культура має особливе значення з історичних причин. Як

[Введіть текст тут]

наголошує історик Я. Грицак, Україна тривалий час існувала як бездержавна нація, позбавлена стабільного політичного суверенітету, але з глибоко вкоріненими культурними та історичними формами ідентичності. За його словами, українці зберегли себе як націю не завдяки державі, а всупереч її відсутності — через мову, традиції, фольклор, релігію та національну культуру [51]. Саме ці елементи стали основою для виживання й самоусвідомлення народу протягом століть у складі імперій, під окупаціями та в умовах репресій.

6. Спільна мета: опір як джерело ідентичності.

У ситуаціях колективної небезпеки або загрози існуванню нації спільна мета стає ключовим чинником мобілізації суспільства, консолідації та актуалізації національної ідентичності. У цьому контексті поняття опору не слід трактувати виключно як фізичне протистояння, але і як психосоціальний феномен — форму активної приналежності до народу та державного проекту. Наявність ворога чи ворожої сили часто сприяє зростанню самоідентифікації з власною групою, зменшуючи внутрішні суперечності та підсилюючи солідарність.

7. Мова: мовна поведінка виступає важливим маркером ідентичності — наші дослідження показали, що респонденти, які спілкуються українською, уникають російського контенту, мають вищий рівень самоідентифікації.

Мова посідає виняткове місце серед символічних і культурних чинників, які забезпечують збереження та відтворення національної ідентичності. Вона є не лише засобом комунікації, але й носієм колективної пам'яті, історичного досвіду, культурних кодів і ментальних структур. У контексті вимушеної еміграції мова виконує функцію психологічного зв'язку з Батьківщиною, зберігає відчуття належності до спільноти, яка існує попри фізичну дистанцію.

8. Готовність суспільства та держави до реінтеграції українців як чинник збереження національної ідентичності.

Результати нашого дослідження показують, що люди, які відчувають готовність держави прийняти їх назад на рівних умовах,

[Введіть текст тут]

демонструють більше бажання зберігати свою ідентичність. Цей чинник наразі є одним із малодосліджених, але ключових для збереження національної ідентичності серед українців за кордоном. В умовах війни та вимушеної еміграції національна ідентичність не є статичною категорією — вона формується, видозмінюється і вимагає постійного підтвердження через соціальне визнання та належність. Якщо українське суспільство після війни виявиться неготовим прийняти тих, хто був змушений залишити країну, це може мати не лише індивідуальні, але й колективні руйнівні наслідки — аж до послаблення цілісності самої нації як символічної спільноти.

Варто згадати, що у цьому дослідженні було також застосовано «Методику для визначення соціокультурної ідентичності» (ОСКІ) [62], яка дозволила підтвердити тісний зв'язок між вживанням української мови, відмовою від російського контенту та високим рівнем соціокультурної ідентичності. Кореляційний аналіз довів, що мова, медіаспоживання та участь у житті української громади виступають сильними предикторами збереження національного «Я».

Також було виявлено, що ті респонденти, які залучені до громадських ініціатив, мають вищий рівень етноцентризму — тобто свідомого позиціонування себе як частини певної культурної групи, що допомагає їм виживати, адаптуватися і почуватися частиною значущої цілісності навіть у чужому середовищі.

На тлі цих результатів надзвичайно актуальною виглядає ініціатива створення Міністерства національної єдності України, яке повинно забезпечити координацію не лише економічної політики щодо українців за кордоном, а й культурної, освітньої, мовної та психологічної складової. Саме таке інституційне рішення відкриває нові можливості для практичної реалізації результатів досліджень на кшталт цього.

Отже, національна ідентичність — це не лише культурний артефакт чи пасивна пам'ять. Це — психологічна конструкція, жива матерія, що

[Введіть текст тут]

підтримується щоденними практиками: мовленням, традиціями, участю в спільнотах, споживанням контенту, освітою та впевненістю в підтримці з боку держави. В умовах глобальної нестабільності та війни саме активне громадянське суспільство, спільноти за кордоном та візіонерська державна політика здатні забезпечити тяглість української ідентичності незалежно від географічного місця перебування.

Аналіз результатів дослідження, проведеного спочатку серед українців, які перебувають у вимушеній еміграції у Канаді та Німеччині, а потім і в інших країнах світу, дозволяє сформулювати комплекс рекомендацій для активної громадськості, державних органів, громадських організацій та освітніх інституцій. Вони проаналізовані та описані наприкінці третього розділу цієї роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. UNHCR. (n.d.). Ukraine emergency. <https://www.unhcr.org/emergencies/ukraine-emergency>
2. Еріксон, Е. (1959). Ідентичність і життєвий цикл. Міжнародні університети Преса.
3. Еріксон, Е. (1968). Ідентичність: Молодь і криза. W.W. Нортон і компанія.
4. Smith, A. D. (1986). *The ethnic origins of nations*. Blackwell.
5. Сміт, Е. Д. (1994). Національна ідентичність (Пер. П. Таращука). Основи.
6. Phinney, J. S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: A review of research. *Psychological Bulletin*, 108(3), 499–514. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.3.499>
7. Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5–34.
8. Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Greenwood Press.
9. Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford University Press.
10. Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Harvard University Press.
11. Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso.
12. Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in children*.
13. Piaget, J. (1970). *Studies in cognitive development*.
14. Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations*. Nelson-Hall.
15. Bandura, A., & Hall, P. (2018). Albert Bandura and social learning theory. *Learning Theories for Early Years*, 78.
16. Нагорна, Л. (2003). Поняття „національна ідентичність” і „національна ідея” в українському термінологічному просторі. *Етнополітологія*, (2).
17. Грицак, Я. (2021). Подолати минуле: глобальна історія України. Portal.

- 18.Кривда, Н. Ю. (2018). Колективна пам'ять як чинник формування національної ідентичності. Науковий вісник НУБіП України. Серія: Гуманітарні студії, (280), 106–119.
- 19.Кривда, Н. Ю. (2009). Українська діаспора: досвід культуротворення.
- 20.Бойко, С. (2022). Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. Українознавчий альманах, (30), 17–22.
- 21.Костюк, Г. С. (1984). Психологія розвитку особистості. Наукова думка.
- 22.Радул, А. О. (1986). Психологія соціалізації особистості. Вища школа.
- 23.Моляко, В. М. (1996). Психологія соціалізації: теорія і практика. Наукова думка.
- 24.Романець, І. (2014). Трансформація цінностей як об'єкт аналізу проблем політики під впливом глобалізаційних процесів. Публічне управління: теорія та практика, (3), 58–65.
- 25.Дідковська, Л., & Дідковський, А. (2023). Психологія потенційного емігранта. Львів: Растр-7.
- 26.Flaherty, M. P., & Ivaniuk, Y. (2023). Ukrainian Canadian newcomers' stories, hopes, and dreams: Adapting to a new multicultural reality. *Mental Health: Global Challenges*, 6(1), 47–60.
- 27.Persky, I., & Birman, D. (2005). Ethnic identity in acculturation research: A study of multiple identities of Jewish refugees from the former Soviet Union. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(5), 557–572.
- 28.Phinney, J. S., Horenczyk, G., Liebkind, K., & Vedder, P. (2001). Ethnic identity, immigration, and well-being: An interactional perspective. *Journal of Social Issues*, 57(3), 493–510.
- 29.Freud, S., & Strachey, J. (1922). *Group psychology and the analysis of the ego* (Vol. 18). Boni and Liveright.
- 30.Османова, А. М., & Співак, Л. М. (2003). Етнопсихологія: психодіагностичний практикум. Хрестоматія (с. 130). Університет «Україна».
- 31.Сміт, Е. (1994). Національна ідентичність (с. 24, 149–150). Київ.

32. Oxford English Dictionary. <https://www.oed.com/?tl=true>
33. Hobsbawm, E. J. (1990). *Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality*. Cambridge University Press.
34. Масенко, Л. (2020). Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні. Кліо.
35. Павлюк, Л. (2003). Українська ідентичність в умовах полікультурності. У: Україна – проблема ідентичності. Львів.
36. Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. Basic Books.
37. Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin, & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–37). Brooks/Cole.
38. Côté, J. E., & Levine, C. G. (2002). *Identity formation, agency, and culture*. Lawrence Erlbaum Associates.
39. Kymlicka, W. (1995). *Multicultural citizenship*. Oxford University Press.
40. Декомб, В. (2015). *Клопоти з ідентичністю*. Стилос.
41. Government of Canada. (2022). *Canada-Ukraine authorization for emergency travel*. <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/news/2022/03/canada-ukraine-authorization-for-emergency-travel.html>
42. Martynowych, O. T. (1991). *Ukrainians in Canada: The interwar years*. University of Toronto Press.
43. Dushenko, D. *Ukrainian Canadians: A history*.
44. Dychok, L. D. *The new Ukrainian diaspora in Canada: Immigration, integration and identity*.
45. Stebelsky, I. (1891). The resettlement of Ukrainian refugees in Canada after the Second World War. In *Canada's Ukrainians: Negotiating an identity* (pp. 123–154).
46. Разумков центр. (2023). *Понад 90% українців пишаються своїм громадянством*. <https://pon.org.ua/novyny/9710-ponad-90-ukrainciv-pyshautsia-svoim-gromadianstvom-nove-opytuvannia-do-dnia-nezalezhnosti.html>

47. Guibernau, M. (2004). Anthony D. Smith on nations and national identity: A critical assessment. *Nations and Nationalism*, 10(1–2), 125–141.
48. Guibernau, M. (2007). *The identity of nations*. Polity Press.
49. Кривда, Н. (2022). Українська ідентичність у часи змін. Публічна лекція, УКУ.
50. Грицак, Я. (2011). *Нариси з історії модерної України*. Критика.
51. Костомаров, М. (1861). *Дві руські народності*. <https://ukrlit.net>
52. Nora, P. (1989). *Les lieux de mémoire*. Gallimard.
53. Марутян, Р. (2015). Міфодизайн як механізм формування колективної ідентичності: випадок пострадянського простору.
54. Hutchinson, J. (2005). *Nations as zones of conflict*. Sage.
55. Wimmer, A. (2018). *Nation building: Why some countries come together while others fall apart*. Princeton University Press.
56. Rorty, R. (1998). *Achieving our country: Leftist thought in twentieth-century America*. Harvard University Press.
57. Kinnvall, C. (2004). Globalization and religious nationalism: Self, identity, and the search for ontological security. *Political Psychology*, 25(5), 741–767.
58. Murray, H. A. (1943). *Thematic apperception test manual*. Harvard University Press.
59. Османова, А. М., & Співак, Л. М. (2012). Методика «Хто Я?». У *Сімейна психологія* (с. 77–80). Київ: Либідь.
60. Солдатова, Г. У., & Рижова, С. В. (2003). Методика «Етнічна афіліація». Москва: МДУ.
61. Лозова, О. М. (2014). Опитувальник автоетнічного ставлення. У *Психодіагностика* (с. 112–118). Харків: Основа.
62. Крупенко, О. В., & Фролова, О. В. (2020). Методика соціокультурної ідентичності (ОСКІ). Київ: Університет ім. Б. Грінченка.